

*Šī ir svaigi tulkotas grāmatas prezentācija,
kurai gribētos novēlēt pēc iespējas plašu latviešu valodas pratēju interesi.*

*Cilvēce acīmredzami mostas no ilga un smaga miega,
kurš pirms dažiem gadiem to noveda pie kārtējās globālās krīzes.
Arvien vairāk cilvēku gan Eiropā, gan citur sāk atskārst tās cēloņus
un nepieciešamību mainīt savu ierasti pasīvo nostāju pret dzīves reālijām.
Kurš jau šodien nesāks domāt un rīkoties atbilstoši aktuālajām laika prasībām,
tas rīt jau būs nokavējis iespēju ielekt pareizajā vilcienā.*

*Krīzes pārvarēšana kultūrā, valstī un saimniecībā!
Sabiedriskās dzīves krīzes arvien saasinās, ne tikai finanšu jomā.
Prasības pēc stingrām valsts un starptautiskajām regulām skan arvien skaļāk. No otras
puses, šie ierobežojumi tiek apkaroti, lai tirgus spēki varētu darboties netraucēti.
Šī pretruna mūsdienās nosaka gandrīz visas sabiedriskās dzīves sfēras.*

*Rūdolf Islers – skolotājs, žurnālists un lauksaimnieks –, balstoties Rūdolfa Šteinera
“Sociālā organisma trejādes” impulsā, parāda, kā to praktiski īstenot un cilvēkiem izmainīt
savu domāšanu tā, lai šīs krīzes tiktu pārvarētas.*

Rūdolf Islers

ILGTSPĒJA?!

**Ceļi krīzes pārvarēšanai:
brīvas iniciatīvas, jaunas domas par saimniecību, valsti un kultūru.**

Saturs:

IEDROŠINĀJUMAM

1. SAIMNIECĪBAS SFĒRĀ RADĪTĀ NAUDA

2. DARBS UN IENĀKUMI

3. JAUNS ZEMES PĀRVALDES VEIDS

4. KAPITĀLS UN RAŽOŠANAS LĪDZEKĻI

5. ILGTSPĒJAS PROBLĒMA, LAUKSAIMNIECĪBAS UN INDUSTRIJAS POLARITĀTE

6. SOCIĀLĀ ORGANISMA TREJĀDE KĀ IMPULSS

7. TURPMĀKĀ DEMOKRĀTIJAS ATTĪSTĪBA

8. SAIMNIECĪBAS UN TIESĪBU MĀCĪBA SKOLĀ

IEDROŠINĀJUMAM

Finanšu krīze jaunā gadu tūkstoša sākumā pievērš mūsu uzmanību tam, ka ir jārada pilnīgi jauna naudas sistēma. Šai tēmai arī daļēji ir veltīts šis darbs. Taču finanšu krīze nav izolēta parādība, jo arī saimniecības ilgtspēja, darba un ienākumu attiecība, kā arī izglītības sistēma atrodas tikpat kritiskā stāvoklī, ko mēģina visādi koriģēt, bet joprojām ar minimāliem panākumiem. Šodien vairāk kā jebkad ir nepieciešams radīt mūsu kopdzīves struktūras pārskatu, labi pārzinot detaļas. Šis uzdevums ir tik liels un nepieciešamās izmaiņas tik aptverošas, ka viens cilvēks vai mazas cilvēku grupas ar savu mazo ietekmi var zaudēt jebkādu drosmi. Pārsvārā tā notiek, ja jauninājumus gaida no valsts. Daudzi domā, ka pasaulē, kāda tā ir šodien – ar tik daudz negudriem un amorāliem cilvēkiem –, vispirms vajadzētu apvienoties kādā politiskā partijā un politiskas cīņas ceļā panākt konstitūcijas izmaiņas, kuras noteiktu, kāds ir visu cilvēku sociālais pienākums. Izmaiņas likumos arī ir svarīgas, taču tām ir tikai pakārtota funkcija: likumi nedrīkst traucēt, kad mēs labo un sociālo negaidām no valsts, bet gribam rīkoties paši.

Rīkoties mēs varam sākt jau tagad un katru dienu virzīties uz priekšu, jo pirmie soļi jau ir sperti. Mēs gribam iepazīstināt jūs ar dažiem svarīgākajiem, lai saprastu tos visas sociālās dzīves kontekstā. Panākumi var iedvest mums drosmi turpināt šo ceļu, un katrs cilvēks, neatkarīgi no vietas un laika, var to uzsākt. Runa ir par jaunām uzņēmumu pašpārvaldes formām, par darba atdalīšanu no ienākumiem, par jaunu zemes un kapitāla īpašumu pārvaldīšanas veidu un par jaunām naudas formām. Ja mēs aplūkosim cilvēku kopdzīves trīsdaļīgo ainu, kā to savos darbos ir aprakstījis un lekcijās izklāstījis Rūdolfs Šteiners, tad mums pavērsies visaptverošas kopsakarības. Šī darba mērķis ir izprast trīsdaļīgumu vēl labāk. Bet par to vēlāk.

Nodaļas ir sakārtotas tā, lai tās tiktu lasītas piedāvātajā secībā. Citādi var gadīties, ka, piemēram, lasot kā pirmo nodaļu par naudu, būs grūti saprast jaunas naudas radīšanas metodes, ja lasītājs vēl nebūs pārvarējis ierastos jēdzienus par darbu un atalgojumu, par zemes īpašumtiesībām un kapitālu. Dažas lietas, kas šeit ir izteiktas, parādījušās arī citu autoru darbos, bet dažos svarīgos punktos tomēr pastāv atšķirības. Autors cer palīdzēt pēc iespējas labāk izprast sociālā organisma trīsdaļīgumu, lai rosinātu tā praktisku pielietojumu.

SAIMNIECĪBAS SFĒRĀ RADĪTĀ NAUDA

1.1. Tumšā naudas izcelsme

Kopš 20. un 21. gadsimta ekonomiskajām krīzēm mēs zinām, ka finanšu sistēma lielā mērā ietekmē reālo saimniecību un ir sabiedrību apdraudoša vara. Sabiedrībā notiek plašas diskusijas par finanšu sistēmas reformām, dažas no tām tiek arī īstenotas. Tikai nedaudzi iet tālāk un apšaubā naudas jēdzienu un tās realitāti, taču joprojām paliek jautājums, vai viņi atbildi uz saviem jautājumiem tiešām meklē pietiekami dziļi. Mūsdienu finanšu sistēma ir tik sarežģīta un tās kontekstā lietojamo svešvārdu pieauguma dēļ tik nesaprotama, ka to var saprast tikai speciālisti. Bet arī tie strīdas no pilnīgi pretējām

pozīcijām – piemēram, vai valstij jābūt vienīgajai naudu radošai instancei, pievienojot tai piederošām trim varām neatkarīgu ceturto – “monetāro varu”¹ – vai jāatstāj naudas radīšanu tikai privātām bankām, atzīstot, ka tās vadās pēc pašu peļņas motīviem (“Free Banking”). Mēs izpētīsim, kādā mērā abiem šiem viedokļiem daļēji ir un daļēji nav taisnība un kāpēc abi neatbilst reālajām sabiedriskās dzīves vajadzībām.

Izsekojot naudas attīstības vēsturei, mēs nonākam pie laikiem, par kuriem rakstiski avoti neko nestāsta. Tādēļ daudzi apgalvojumi vēstures grāmatās balstās pieņēmumos un hipotēzēs, kas smeltas stāstos par dažādu tautu dzīves veidiem un paražām. Kādreiz nepastāvēja maiņa vai pirkšana. Sākotnēji saimniecība noritēja caur dāvināšanu, kā tas joprojām pašsaprotami notiek vienas ģimenes ietvaros. Cilvēki deva viens otram to, kas tiem bija, bez nosacījumiem, uzticoties, ka arī saņems vajadzīgo no citiem. Ģimenes, dzimtas, ciltis un ciemati apgādāja sevi paši, būdami mednieki, gani un zemnieki. Tāpat kā šodien ģimenēs pastāvēja darba dalīšana, bet katrs pildīja savus uzdevumus citiem un saņēma no viņiem to, kas bija nepieciešams pašam.

Tikai tad, kad cilvēki pārstāja justies kā kopiena, viņi sāka mainīt savus ražojumus pret citu ražojumiem. Un maiņa prasa, lai cilvēki aprēķinātu preču vērtību un salīdzinātu tās savā starpā. Tirgus teorija, kuru Adams Smits (*Adam Smith*) sniedza pasaulei 1776. gadā un kas vēlāk tika arvien no jauna izmantota, sākas tikai šajā cilvēces attīstības brīdī.² Maiņa gan nesākās tā, kā šodien tiek stāstīts lielākajā daļā mācību grāmatu, proti, nevis ciematos starp personām, kuras labi pazina cita citu un bieži satikās, bet starp cilvēkiem, kuri satikās reti vai tikai vienreiz dzīvē, tātad darījumos starp lieliem attālumiem. Tirgotāji veda preces no viena reģiona uz citu, kur tādās nebija pieejamas, un mainīja pret precēm, kuras bija pieprasītas viņu dzimtenē. Iespējams, ka sākumā notika tiešā maiņa. Bet, ja divi darījuma partneri vairs nevarēja apmierināt savas vajadzības tiešās maiņas ceļā, viņi sāka izmantot kādu abiem zināmu un labi lietojamu vērtīgu preci kā maiņas līdzekli, proti, kā naudu. Tam tika izmantoti gliemežvāki, zīds, dārgmetāli un daudz kas cits. Maiņas līdzeklis ir lietojams tikai tad, ja tā vērtību atzīst visi. Šī atzīšana var balstīties brīvā norunā starp naudas aprites dalībniekiem, vai tā var tikt pavēlēta ar likumu. Naudai jābūt derīgai (*das Geld muss “gelten”*); tā ir tiesiskā naudas īpašība.

Doma par naudas izcelsmi maiņas ceļā ir viegli saprotama, jo tā izriet no pārliecības, ka arī senos laikos cilvēki domāja tāpat kā mēs šodien un ka viņi gribēja būt gudri tirgotāji. Taču, jo tālāk vēsturē mēs atkāpjamies, jo mazāk mēs drīkstam paļauties uz racionālu domāšanas spēju. Senajās austrumu kultūrās, Mezopotāmijā un Ēģiptē, cilvēki dzīvoja mītiskajā apziņā un jutās savos darbos dievu vadīti. Tas attiecās gan uz ķēniņiem, gan priesteriem, kuri, pateicoties savām dievu dotajām pilnvarām, vadīja tautas un pārvaldīja daudzas cilvēku kopdzīves sfēras. Viņi lika būvēt ceļus, apūdeņošanas sistēmas un vadīja zemes sadali. Dzīvei nepieciešamie labumi netika sadalīti maiņas ceļā, bet tempļu pārvaldei rūpējoties par nepieciešamās pārtikas un citu lietu sagādi un sadali dievu vārdā. Tam nebija vajadzīga nauda kā maiņas līdzeklis, bet piezīmes, t.i., sava veida grāmatvedība, kur katram zemniekam, amatniekam u.c. tika piešķirts konts. No trešā

¹ Joseph Huber: *Vollgeld*, Berlin 1998; Joseph Huber/James Robertson: *Geldschöpfung in öffentlicher Hand. Wege zu einer gerechten Weltordnung im Informationszeitalter*, Kiel 2008; Bernd Senf: *Bankgeheimnis Geldschöpfung*, April 2009.

² David Graeber: *Schulden, die ersten 5000 gadi*, Stuttgart 2012. Kapitel 2, *Der Mythos vom Tauschhandel*.

Balstoties daudzos vēsturiskos pētījumos, Grēbers savā grāmatā parāda, ka visnenākās naudas sistēmas bija “kredītu sistēmas”. Šis vārds nozīmē, pirmkārt, uzticēšanos, un tikai pamazām tas tika sasaistīts ar rafinētiem atmaksāšanas noteikumiem, tai skaitā ar procentiem. Vissenākie kredīti nav jāsaprot kā aizdevumi, bet drīzāk kā dāvinājumi. Pastāvēja arī pārejas formas.

gadu tūkstoša pirms Kristus ir saglabājušās daudzas šādas grāmatvedības piezīmes uz ķīļraksta tāfelēm.

Toreiz zelts, sudrabs un dārgakmeņi piederēja dieviem. Ķēniņš un ķēniņiene tos izmantoja rotājumiem, lai parādītu nevis savu bagātību, bet piederību debesu pasaulei. Tādēļ zeltu bieži var atrast arī kapenēs līdzās mirušo ķermeņiem. Kad cilvēki sāka iekārot privātu bagātību, tika sperts svarīgs solis naudas attīstībā. To attēlo teika par ķēniņu Midasu, kurš valdīja Mazāzijas valstī Līdijā. Midass bija tā pārņemts ar zeltkāri, ka vēlējās, lai viss, kam viņš pieskaras, pārvērstos par zeltu. Dionīss, reibuma dievs, izpildīja šo viņa vēlmi. Kopš tā brīža Midasam draudēja bada un slāpju nāve, jo viss, kam viņš pieskārs, pārvērtās zeltā. Viņam nācās atzīt – kā cilvēks viņš ar zeltu neko nevar iesākt, jo tam piemīt vienīgi sakrāla vērtība. Pateicoties dievu žēlastībai, Midass savu zeltkāri varēja nomazgāt Paktola upes avotā. Teika stāsta, ka kopš tā laika šīs upes sanešos varēja iegūt zeltu. Šī teika norāda, ka fiziskā nauda nav radusies kā nevainīgs maiņas līdzeklis, tā no paša sākuma bijusi saistīta ar zemišķās bagātības un varas iekārošanu. Par to vajadzētu padomāt arī mūsdienu zelta valūtas aizstāvjiem, proti, ka zelta vērtība nav pielīdzināma preces vērtībai, tā pastāv vienīgi skaļi neizteiktas cilvēku norunas rezultātā, kas atzīst zeltu par vērtību un izmanto to kā maiņas un īpašuma uzkrāšanas līdzekli.³

1.2. Svešā nauda

Dāvids Grēbers iepriekš minētajā grāmatā parāda, ka tirgi kā maiņas vietas reti kad radās no tiešas apmaiņas vajadzības. Tam par cēloni kalpoja (un ir vēl šodien) daudz stiprāks spēks, proti, karš. Ja kāds valdnieks gribēja uzsākt karu, viņam bija vajadzīgi zaldāti. Pēc svešās zemes iekarošanas tos vajadzēja barot, un tas tika nodrošināts, valdniekam laupīšanas ceļā piesavinoties zelta un sudraba dārgumus no iekarotās zemes tempļiem un pilīm un liekot izkalt no tiem monētas ar savu suverēna zīmi. Tās viņš izmaksāja zaldātiem un vienlaicīgi izdeva likumu, ka tautai ar šīm monētām jāmaksā nodokļi. Lai tiktu pie naudas, tauta bija spiesta pārdot savas preces zaldātiem, un tā radās tirgi. Caur nodokļiem nauda atkal atgriezās pie valdnieka, un noslēdzās naudas aprites loks. Arī viduslaikos karaļu, firstu un hercogu interesēs bija piešķirt iedzīvotājiem tirgošanās tiesības un ar militāru spēku aizsargāt tirgus vietas. Šim nolūkam viņi dibināja pilsētas un piešķīra tām brīvības tiesības.

Valdošā vara gan spēra vēl vienu mazu soli, proti, noteica, ka tikai viņas izdotā nauda drīkst tikt izmantota kā maiņas līdzeklis. Tas radīja pamatu politiskās varas monopoltiesībām pār naudu, kas darbojas vēl šobaltdien. Bieži valdnieki pasliktināja metāla sastāvu, un monētu nominālā vērtība izrādījās augstāka nekā tām izmantotā metāla tirgus vērtība. Taču padotajiem neatlika nekas cits, kā pieņemt mazvērtīgās monētas par maksas līdzekli. Turpretī, ja monētu metāla vērtība bija lielāka par monētu nominālo vērtību, tās netika izmantotas kā maksāšanas līdzeklis, bet krātas. Attiecība starp monētu nominālo vērtību un to sastāvā esošā metāla tirgus vērtību kopš seniem

³ 1919. gada 21. martā R. Šteiners teica: "Zelts tikai tādēļ ir nauda, ka tas pamazām kļuva par cilvēku īpaši iemīļotu preci, pēc norunas uzskatīt zeltu par vērtīgu... Zelta vērtība balstās neizteiktā cilvēku norunā par tā vērtību... Taču īstenībā zeltam piemīt tikai šķietama vērtība. Jūs nevarat zeltu ēst. Jums var būt ļoti daudz zelta, bet, ja neviens jums neko nedos tam pretī, jūs, dabiski, no zelta nevarēsiet dzīvot. Tas balstās vienīgi klusā cilvēku norunā..., bet šī šķietamā vērtība, kas tiek piedēvēta noteiktam metālam, izzudīs, kad naudas pārvalde tiks nodota saimnieciskajam korpusam un valsts vairs nevarēs piedalīties naudas pārvaldīšanā." (GA 190; S. 25).

laikiem ir saimniecisko un politisko cīņu objekts. Naudas daudzums, un līdz ar to tās vērtība, vienmēr bijis atkarīgs arī no tā, cik zelta un sudraba varēja iegūt raktuvēs, tā ka saimniecības stāvoklis bija atkarīgs no dārgmetālu atradnēm. Kopš valdošās varas monētu kalšanas pilnvaru piesavināšanās saimniecībā sākās svešas naudas laiki, kas turpinās vēl šodien. Šodien tās ir banku sistēmas, kas sastāv no emisijas bankām un darījumu bankām, kuras savu radīto naudu, tā sakot, “izsniedz noteikta valūtas reģiona iedzīvotājiem” (no *Wikipedia* raksta “*Geldscheupfung*”). Vai tas, ka nauda saimniecībā tiek ieviesta no ārpusēs, ir mūsu naudas sistēmas galvenā kļūda?

Ar monētu kalšanu naudas attīstība nebeidzās, jo nomaksāt lielas summas ar monētām bija apgrūtināši. Tirgotājiem bieži vien sev līdzī bija jāvadā lielas kravas ar monētām un dārgmetāliem, lai apmaksātu pirkumus, jo sevišķi, ja viņi pēc tiem devās uz tālām zemēm. Tur monētas tika novērtētas pēc to reālās tirgus vērtības. Cilvēki metāla naudu joprojām uzskatīja par vispārēju maiņas līdzekli. Ilgstoša vēsturiska perioda laikā, kamēr nauda sastāvēja no monētām, zelts bija prece. Pagāja ilgs laiks, kamēr cilvēki (Jaunajos laikos) vairāk vai mazāk pierada pie materiāli bezvērtīgām “lietām” – vekseliem, bankas kvītīm, banknotēm vai banku ierakstiem kontos, kas tika izmantoti kā naudas dokumenti. Vēl pirms 40 gadiem (līdz 1971. gadam) banknotes tika atzītas tikai tāpēc, ka tās jebkurā laikā varēja apmainīt pret zeltu. Arī šodien daži pieprasa atgriešanos pie zelta standarta. Viņi grib būt droši, ka nauda ir vērtība, kuru iespējams uzkrāt. Zeltam tiek piedēvēta droša īpašuma vērtība, jo tas nebojājas. Šīs īpašības dēļ zelts tiek pacelts pār zemišķām lietām, kas visas ir pārejošas. Zelta piekritēji, kā ķēniņš Midass, redz zelta bagātības aspektu, bet neapjēdz, ka zeltu nevar ēst un dzert un ka tas arī citu cilvēka fizisko vajadzību apmierināšanā ir izmantojams ļoti mazā mērā.

Zelts un sudrabs, kā rāda vēsture, var tikt izlaupīts. Tāpat arī banknotes, izņemot bezskaidro vai virtuālo naudu. Taču arī to var netaisnīgi iegūt, izkrāpjot apmāna ceļā, kā tas šodien gandrīz ik dienas notiek visā pasaulē.

1.3. Trīs naudas veidi

Pirms pievērsties no naudas vēstures tagadnei, mums vēl jānoskaidro svarīgākās naudas īpašības. Ja es kādam dodu naudu, tas var notikt trīs dažādos veidos:

- 1) Pirkšanas ceļā: Es varu samaksāt naudā par kādu preci vai pakalpojumu. Darījums starp pircēju un pārdevēju tiek noslēgts, ja naudas summai ir tāda pati vērtība kā nopirktajai precei vai saņemtajam pakalpojumam. Ja nepastāv noruna, ka preci var atdot atpakaļ vai pieprasīt garantiju, tad pirkuma nauda neatgriezeniski nomaina īpašnieku.
- 2) Aizdevuma ceļā: Ja es kādam aizdodu naudu, tā netiek izmantota pirkumam, bet nodota aizņēmuma saņēmējam, kurš var to izmantot iepērkoties. Tātad, nauda cirkulē tālāk un saglabā savu pirkospēju, bet **papildus** rodas kas jauns: starp aizdevēju un aizdevuma saņēmēju rodas kredīta-parāda attiecības, kas paliek spēkā tik ilgi, kamēr parāds tiek atmaksāts.
- 3) Dāvinājuma ceļā: Ja es naudu kādam dāvinu, naudas pirkospēja tiek pārnesta neatgriezeniski, kā pirkuma gadījumā, tikai nesaņemot neko pretī.

Rūdolf Šteiners "Nacionālās ekonomikas kursā" pievērš uzmanību tam, ka nepastāv vienkārši nauda, bet šie trīs principiāli atšķirīgie naudas veidi: **pirkuma nauda, aizdevuma nauda un dāvinājuma nauda**. Atšķirība pastāv naudas pārejas ceļā no viena cilvēka pie nākamā, nevis tās pirktspējā, kas visiem naudas veidiem ir vienāda. Izmantojot šos atšķirīgos naudas veidus, cilvēki veido dažādas attiecības savā starpā.

Ja man ir nauda kasē vai žiro kontā, es varu pretendēt uz cilvēku darbu manā labā, es varu nopirkt viņu darba rezultātu. Kā kreditoram man ir pavisam citas pretenzijas, proti, aizdotās naudas atgriešana, pie kam atmaksas termiņš ir svarīgs kredītīguma punkts. Abos gadījumos ir raksturīgs noteikts naudas atgriezeniskums: pirkuma gadījumā tūlītējs, aizdevuma gadījumā ilglaicīgs. Dāvinot nav atgriezeniskuma prasības; dāvināšana notiek, pateicoties dāvinātāja vienpusīgam gribas aktam. Bieži vien dāvinājums tās saņēmējā rada vēlmi uzdāvināt ko pretī, un tas ir svarīgs dāvinājumu saimniecības sistēmas elements, bet dāvinājumi nav saistīti ar noteiktiem termiņiem. Šodien dāvinājumi lielā mērā ir aizvietoti ar procentu aizdevumiem, piemēram, studiju kredītiem. Tas ir raksturīgs modernā kapitālisma elements, kā radīt procentu apgrūtinātus kredītus un kalkūlējamās kredītattiecības, lai mazāk dāvinātu.

Pirkuma nauda ir īslaicīga, parasti tā nekur ilgi neaizkavējas, bet ceļo arvien tālāk. Savukārt aizdevumu nauda var rasties tikai tad, ja tā tiek paturēta, uzkrāta. Kurš ir sakrājis vairāk naudas, nekā to patērē, var teikt: "Es taupu to vēlākam laikam." Tikmēr es varu to piedāvāt kādam citam kā aizdevumu, ja viņš apsola precīzi norunātā laikā man to atdot. Līdz ar to aizdevums rada zināmu spriedzes stāvokli starp īpašumu un parādu, kas atrisinās, kad nauda tiek atmaksāta. Trešais attiecību veids, proti – dāvinājuma nauda, nav saistīta ar laika ierobežojumiem. Es atdošu noteiktu naudas summu saņēmējam uzreiz un pilnīgi. Pirkuma gadījumā mēs sekojam, lai pieprasītā cena atbilstu saņemtās preces vai pakalpojuma vērtībai. Aizdodot mēs aizdevuma summu nosakām brīvi un aizdodam tik daudz, cik vēlamies – pēc saviem individuālajiem ieskatiem, bet salīgtais atmaksas termiņš ir jāievēro. Visplašākais vēriens piemīt dāvinājumam. Šeit noteicošā ir vienīgi individuālā izpratne.

Maiņu un pirkšanu var labi izprast ar mehānisku skaidrojumu – gan pircējs, gan pārdevējs vēlas no darījuma gūt kādu labumu, un šī abu vēlme tiecas panākt līdzsvaru kā svaru kausos. Savukārt aizdevuma, kā arī dāvinājuma, gadījumā noteicošās nav vēlmes, bet abu pušu izpratne par pastāvošo vajadzību. Aizdevums un dāvinājums īsākā vai ilgākā laika posmā ļauj kaut kam **augt**. Abos gadījumos runa ir par spējām, lai arī atšķirīgā nozīmē: aizdevumu nauda rada uzņēmēja kapitālu un rūpējas par to, lai cilvēku spējas varētu tikt **pielietotas** saimniecībā. Savukārt dāvinājums nodrošina dāvinājuma saņēmējam ienākumus, kas ļauj viņam dzīvot un mācīties, attīstot un pilnveidojot savas spējas. Tātad, trīs minētie naudas veidi atšķiras pēc daudzām pazīmēm.

Naudas teorija definē naudu pēc tās trīs funkcijām, pirmkārt, kā maiņas līdzekli, otrkārt, kā uzkrājuma līdzekli un, treškārt, kā vērtības mērauklu. Šīs trīs funkcijas samet vienā maisā un to visu sauc par naudu. Šāds priekšstats rodas tādēļ, ka nauda tiek uztverta kā prece, kas der visu citu preču novērtēšanai, ir ērts maiņas līdzeklis un savas noturīgās vērtības dēļ var tikt uzkrāta. Īstenībā maiņas funkcija piemīt tikai pirkuma naudai, un vērtības saglabāšanas funkcija piemīt tikai aizdevuma naudai. Vienīgi trešā funkcija (nauda kā vērtības mēraukla un aprēķinu vienība) der visiem trim naudas veidiem un saista tos savā starpā.

Šeit novērojami divi dažādi redzējumi: parastā naudas teorija uzskata naudu par lietu, definē tās īpašības caur abstrakcijām un tādejādi nonāk pie naudas jēdziena.⁴ Otrā metode pēta un raksturo naudu pirkšanas, aizdošanas un dāvināšanas procesos, kas tās būtība dara arvien skaidrāku. Kamēr nauda tiek uzskatīta par īpašumu, nevar nošķirt pirkuma naudu no aizdevuma naudas. Abi naudas veidi "pieder" cilvēkam: pirkuma nauda kā likviditāte un aizdevuma nauda kā salīdzinoši noturīgs īpašums. Bet, ja mēs novērojam naudu tās darbībā, mēs uzzinām, ka tā nav vis lieta, bet process, kas norisinās starp cilvēkiem un ietekmē viņu savstarpējās attiecības, proti, trīs principiāli atšķirīgos veidos. Nauda būtībā nav nekas cits kā līdzeklis veidot, kārtot un ietekmēt attiecības starp cilvēkiem; mums nav jāmeklē tās materiālais pamatojums. Mūsdienu finanšu sistēmā šī atziņa par naudas būtību izgaismojas arvien vairāk, jo tikai 5% no visas apgrozībā esošās naudas ir banknotes un monētas, kuras var paņemt rokās. 95% no visas (neapšaubāmi uzpūstās) naudas masas ir virtuālā nauda un skaitļi banku kontos, kurus agrāk ierakstīja banku grāmatās, bet šodien uzrauga elektroniskā grāmatvedība.

Labākai izpratnei naudu var salīdzināt ar ūdeni. Ja iedomājamies naudu banknošu un monētu veidā, tad varam izsekot, kā šīs lietas ceļo no rokas rokā. Mēs runājam par naudas plūsmu un naudas apriti. Bet salīdzinājums ar ūdeni parāda vēl ko citu, jo ūdens kustas divējādi:

- Mēs varam aplūkot naudu kā plūstošu straumi. Ūdens plūst no A pie B, tad tālāk pie C utt. Tā ir masa, kas pārvietojas no vienas vietas uz citu.
- Atšķirīga aina paveras, ja mēs sekojam naudai, kas tiek dokumentēta arvien jaunos bankas kontos. Arī šeit ir iespējams to pamācoši salīdzināt ar ūdeni, bet šajā gadījumā tie būtu jūras viļņi. Kamēr vienā vietā vilnis krīt, veidojot ieplaku, blakus veidojas viļņa pacēlums. Visas viļņu ieplakas ir tik dziļas, cik visi viļņu pacēlumi – augsti. Tie pārsniedz vidējo līmeni, kādu ūdens ieņem mierīgā stāvoklī. To forma pārvietojas horizontāli no A pie B, pie C utt., bet ūdens masa nemainās, tikai paceļas vai nolaižas.

Mēs bez lielas piepūles varam iedomāties naudu kā plūstošu ūdeni. Otrs salīdzinājums prasa no mums kustīgāku domāšanu, taču tas var palīdzēt tikt vaļā no materiālā naudas jēdziena. Dažādās kontu viļņveidīgās izmaiņas ir saprotamas grūtāk, jo tajās pārkārtojas nevis lietas, bet attiecības. Šeit parādās naudas mistērija. Tādi nozīmīgi speciālisti kā *Christoph Binswanger* un *Bernard Lietaer* naudas raksturošanai izmantoja pasaku tēlus un arhetipus.⁵

1.4. Naudas radīšana šodien

Skaidra nauda sastāv no banknotēm un monētām, un tā ir vienīgais likumīgais maksāšanas līdzeklis. Valsts pretendē uz tās emisijas monopoltiesībām. Monētu ražošana ir tieša

⁴ Šeit mēs runājam par domu abstrakcijām. Pavisam kas cits ir reālā abstrakcija, kas atrodas naudas pamatā, jo tai nepiemīt nekāda preces vērtība. Tikai šī naudas īpašība ļauj jebkuras preces vai pakalpojuma vērtību izteikt naudā. Tas attiecas arī uz zeltu. Lai arī tam ir preces vērtība, kā nauda tas var kalpot tikai tad, ja tiek atzīts par vispārēju, abstraktu maksāšanas līdzekli.

⁵ *Hans Christoph Binswanger: Geld un Magie. Deutung und Kritik der modernen Wirtschaft anhand von Goethes Faust, 1985.*
Bernard A. Lietaer: Mysterium Geld. Emotionale Bedeutung und Wirkungsweise eines Tabus, 2000.

Finanšu ministrijas prerogatīva, un naudas zīmju drukāšanu valsts uzdod Valsts emisijas bankai (Centrālajai bankai). Cilvēki, ja viņi grib ko pārdot valsts teritorijas ietvaros, nedrīkst noraidīt šo naudu; viņu pienākums ir pieņemt monētas ierobežotā daudzumā – piemēram, Šveicē līdz 50 gabaliem neatkarīgi no summas. Bezskaidrā nauda nav likumīgs maksāšanas līdzeklis, bet tas, kurš atver kontu bankā, līdz ar to paziņo, ka atzīst šo naudu. Katrs bankas klients var pieprasīt izmaksāt viņa kontā ierakstīto summu skaidrā naudā. Parasti gan ļoti maz cilvēku to dara, tādēļ banka papīra naudu un monētas sagatavo mazos apmēros. Ja klients nepastāv uz naudas zīmju izmaksu, banka pieprasīto summu var ierakstīt kā skaitli viņa žiro jeb privātajā kontā.

Bankas “zelta noteikums” saka, ka ilgtermiņa kredīti jāfinansē no ilgtermiņa aktīviem, kamēr uz īsu laiku uzņemtais kapitāls drīkst tikt aizdots tikai īstermiņā. Šis noteikums jau sen netiek banku ievērots, jo pieredze rāda, ka klienti nekad nepieprasa visu viņiem pienākošos naudu atpakaļ norunātajā laikā. Tādēļ bankas tā saukto žiro naudu (no tekošā konta), kuru klienti varētu pieprasīt izmaksāt jebkurā laikā, bez iepriekšēja pieteikuma aizdod tālāk, arī uz ilgu laiku, vai izmanto to spekulatīviem naudas darījumiem. Ja manā bankas kontā ir noteikta naudas summa, es nevaru rēķināties ar to, ka šī nauda glabāsies bankā līdz mirklim, kad tā man atkal būs vajadzīga; banka to izmantos saviem darījumiem, izsniedzot kredītos vai veicot spekulatīvas transakcijas biržās un devīžu (valūtas) tirgū. Tā banka pārvalda gan īstermiņa, gan ilgtermiņa ieguldījumus, un šodien tā sauktā termiņu transformācija (*Fristentransformation*) ir banku darbības svarīga daļa. Vienkāršā valodā mēs varam teikt: banka, neprasot mūsu piekrišanu, nodod mūsu pirkuma naudu caur kredīta darījumiem tālāk. Pirkuma nauda un aizdevuma nauda nav atdalītas ar skaidriem noteikumiem, tās saplūst kopā.

Lai apdrošinātu savus kredītus, banka liek kredīta ņēmējam atteikties no īpašumtiesībām (hipotēkas un citi kredītu apdrošinājumi). Saviem naudas darījumiem banka izmanto ne tikai klientu ieguldījumus, tai ir pieejami brīvi (*liquide*) līdzekļi arī no Centrālās bankas, proti, banknotēs vai skaitļu naudā. Savukārt Centrālā banka pieprasa garantijas vērtspapīru formā ar likumā definētām īpašībām. Centrālā banka darījumu bankām dod vienīgi tik daudz naudas, cik nepieciešams maksājumu apgrozībai. Savukārt darījumu bankas no Centrālās bankas pieprasa tikai nepieciešamo naudas daudzumu, jo par to tām jāmaksā procenti.

Centrālā banka var arī tieši iejaukties vērtspapīru tirgū, uzpērkot tā saucamajā brīvajā tirgū akcijas un obligācijas. Liela daļa ASV naudas tiek radīta, emisijas banku sistēmai un Federālo rezervju sistēmai (*Federal Reserve System, FED*) uzpērkot valsts aizņēmumus (*Treasury Bonds*). Arī šī Centrālās bankas nauda, kas palīdz valstij ar likviditāti, ir apgrūtināta, jo valsts sola aizņēmumu īpašniekiem procentus. 1971. gadā, Vjetnamas kara laikā, tika atcelts dolāra zelta segums; drīz vien arī citas valūtas spēra šo soli. Kopš tā laika šī veida naudas radīšanai pastāv tikai parādu augšējā robeža, kuru Savienotās valstis ir noteikušas sev pašas un kuru tās ik pa laikam pārbīda augstāk. Vairāk kā 75% no visas pasaules naudas ir dolāri, un 80% šīs dolāru masas atrodas ārzemēs, kur tie, sevišķi centrālajās bankās, tiek turēti kā rezerves valūta. Tādēļ citu zemju valūtas faktiski ir atkarīgas no dolāra, citiem vārdiem sakot – no augošā amerikāņu valsts parāda.

Neielaižoties visās naudas norisēs, var teikt, ka šodien nauda tiek radīta kā aizdevumu nauda un tikai pēc tam tā nonāk aprītē kā maksāšanas līdzeklis jeb pirkuma nauda. Banku sistēma ar Centrālo banku priekšgalā visu naudu ievada aprītē kredītu veidā. Nauda

šodien rodas, pateicoties parādam⁶, nevis saimnieciskām vērtībām. Tā tiek radīta ne no kā, un tādēļ to sauc *fiat*-nauda, pēc latīņu Bībeles teiciena "*fiat lux*" (lai top gaisma) analogijas. Šāda nauda apritē noturas tikai tik ilgi, kamēr pastāv parāds. Kad parādnieks savu parādu bankai atmaksā, šī summa jāizņem no pirkuma naudas aprites. Šādā naudas sistēmā bankām ir iespēja radīt naudu un to atkal iznīcināt.

Šodien aizdevuma naudas radīšana sasniedz arvien varenākus apjomus, jo augošo naudas īpašumu apkalpošanai ir nepieciešams arvien vairāk naudas. Naudas spekulācijām ir vajadzīga reālā jeb pirkuma nauda, kuru spekulanti var aizņemt no bankas un nevis aizdot tālāk, bet uzkrāt, lai nodrošinātu spekulatīvo tirdzniecību. Nauda arvien vairāk attālinās no reālās saimniecības. Spekulatīvos naudas ieguldījumos tiek iegūtas, bet bieži vien arī zaudētas, arvien lielākas naudas summas. Katrs personīgs guvums šajā spēlē citām personām rada zaudējumus. Šāds naudas sadalījums rada arvien dziļāku aizu starp bagātību un nabadzību. Pašlaik spekulatīvajā devīžu (valūtas) tirgū katru diennakti apgrozās 4 miljoni dolāru pirkuma naudas un tiek radīta milzīga peļņa. Galu galā zaudētāji ir saimniecībā reāli strādājošie cilvēki. 1997. gada Āzijas krīze ir piemērs, kā mērķtiecīgas devīžu transakcijas spēj sagraut plaukstošas tautsaimniecības. Lielo naudas plūsmu, kas nepieciešama devīžu un derivātu tirdzniecībā, banku sistēma Centrālās bankas vadībā rada kā aizdevumu naudu "no nekā". Vēl kāds absurds mūsdienu naudas radīšanas veida rezultāts ir daudzie valstu parādi, ar kuriem privātie naudas īpašnieki pelna naudu. Tas notiek arī daudz slavinātās "banku glābšanas" gadījumos, kad Eiropas valstis, kurām ir pārmērīgi parādi, tiek glābtas no bankrota. Arī šeit bankas rada naudu un nodod to IVF un ES rīcībā kā aizdevuma naudu. Bankas un privātie naudas īpašnieki iekasē procentus.

1.5. Banku radītās naudas drošība

Katra aizdevuma gadījumā tiek jautāts, vai var paļauties, ka klients atmaksās kredītu un būs spējīgs maksāt procentus? Kad bankas izsniedz kredītu, tās pārbauda aizdevuma ņēmēja produktivitāti: vai nākotnē var rēķināties ar pietiekamiem ienākumiem. Turklāt tās pieprasa ieķīlāt kādu vērtīgu īpašumu. Šis otrais punkts var mudināt banku nepietiekami rūpīgi pārbaudīt klienta maksātspēju. Tas, piemēram, nospēlēja lomu Amerikas hipotēku krīzē 2007. gadā. Arī hipotēkas nedod absolūtu garantiju, piemēram, ja aizdevuma summa sniedzas līdz pat ieķīlātā nekustamā īpašuma tirgus vērtības robežai. Kad ASV zemes cenas necēlās, kā tas tika paredzēts, vadoties pēc gadu desmitu pieredzes, bet kritās, daudzi hipotekārie kredīti vairs netika nodrošināti. Hipotekārie banku aktīvi zaudēja savu vērtību. Bet bankas bija nodevušas šos aktīvus tālāk, noformējot tos kā "strukturētus papīrus" un pārdodot tālāk Eiropai. Tā Amerikas hipotekārā krīze ierāva savā virpulī arī Eiropas bankas, un valdībām tās bija "jāglābj".

Arī centrālās bankas pieprasa garantijas kredītiem, ko tās izsniedz privātajām bankām. Ja bankām ir akcijas, tās var nodot Centrālajai bankai, lai tiktu pie naudas. Aktīvi, ar kuriem tiek nodrošināta Centrālās bankas nauda, ir zelta rezerves, ārzemju devīzes un valsts aizņēmumi. Gan centrālās bankas, gan darījumu bankas rada naudu, neveidojot reālas preču un pakalpojumu vērtības. Savās bilancēs pretī naudai tās raksta valsts parādus, hipotēkas un akcijas, kas nav preces, bet tikai īpašuma tiesības, kurām ir tirgus vērtība. Zemes un vērtspapīru tirgū tirgojas ar īpašuma tiesībām uz zemi un ražošanas līdzekļiem,

⁶ Hans Christoph Binswanger formulē to īsi un kodolīgi: "Parādi kļūst par naudu."

bet šajos tirgos cenas ir ļoti atkarīgas no finanšu spekulācijām. Tātad mūsu nauda balstās uz šīm tiesībām un valsts parādu. Bet sociālajā trīsdaļīgumā ir saprātīgi pilnīgi pārvarēt zemes un ražošanas līdzekļu pārkamību, kā mēs to mēģināsim pamatot nākamajās nodaļās.

Ko tas nozīmē, ja, piemēram, Eiropas Centrālā banka savā bilancē kā aktīvus uzrāda dolāru krājumus un Šveices Nacionālā banka savā īpašumā uzrāda eiro un dolārus? Euro un Šveices franks daļēji balstās uz dolāra, bet dolārs lielā mērā balstās uz ASV valsts parādiem. Bet valsts parādi ir principā apšaubāmi. Mūsdienu valstis lielākoties nav produktīvi saimnieciski uzņēmumi, kuri ar kredītu palīdzību paaugstinātu savu produktivitāti. Tās finansē sociālos izdevumus, kara apbruņojumu, skolas, augstskolas utt. No saimnieciskā redzespunkta nekas no tā nav saimnieciski produktīvs, tas pieder patēriņam. Tādēļ valsts parādi var tikt atmaksāti tikai no nodokļiem. Visa šī apšaubāmā un daļēji absurdā situācija ir saistīta, kā mēs turpmāk redzēsim, ar valsts pārvaldei uzticētiem saimnieciskajiem uzdevumiem, tostarp arī naudas pārvaldīšanu.

1.6. Papildu valūtas

Vai ir iespējama nauda, ko saimniecība nesaņem no svešas varas, bet kuru **mēs**, darbojoties saimniecībā, radām paši? 20. gadsimta astoņdesmitajos gados vairākās pasaules zemēs, kurās valdīja liels bezdarbs, tika radītas lokālas un reģionālas alternatīvas naudas sistēmas, kuras neaizstāja valsts naudu, bet to papildināja. Kopš tā laika uz Zemes pastāv jau vairāk kā 4000 komplementāro valūtu.⁷ Viens īpašs šīs valūtas veids: bezdarbnieki, kuriem nav naudas, bet ir daudz laika, piedāvā viens otram pakalpojumus un aprēķina to vērtību caur pašu izveidotu speciālu norēķinu instanci. Bernards Lītaers (*Bernard Lietaer*) savā grāmatā piemin laika dolāru, kas tika ieviests 1986. gadā, un skaidro, kā tas funkcionē:

“Džo vairs labi neredz un tādēļ nevar braukt ar automašīnu. Bet viņam ir vajadzīgi jauni speciāli zābaki, kurus var dabūt tikai otrā pilsētas galā. Džūlija piedāvā aizbraukt uz turieni un atvest zābakus; viņa ir gatava investēt stundu sava laika. Viņa saņem talonu par vienu stundu, savukārt Džo vienu stundu paliek parādā. Džūlija var izmantot savu talonu cepumiem, kurus izcepa viņas kaimiņiene, tikmēr Džo izlīdzina savu parādu, strādājot, teiksim, kopienas dārzā vai kādā citā veidā, ko ļauj veikt viņa vājā redze. Ja Džo strādātu Džūlijas dārzā, tā būtu ierastā maiņa, bet viņš var izlīdzināt savu kontu, strādājot cita dārzā, un Džūlija var izmantot savu talonu, nopērkot Džeinas cepumus... Džo un Džūlijai nav jādomā, ko abi varētu izdarīt vai piedāvāt tieši viens otram. Tādēļ laika dolāri ir īsta nauda, proti, vienojoties noteiktā kopienā izmantot kaut ko (šajā gadījumā – darba stundas) kā maiņas līdzekli. Citiem vārdiem, Džo un Džūlija ir radījuši naudu.”

Anglijā un Kanādā šādas sistēmas tiek sauktas *LETS (Local Exchange Trading System)*, Francijā *SEL (Système d'échange local)*. Maiņas loki kā norēķinu vienību lielākoties izmanto darba stundu un sauc to, piemēram, par laika dolāru vai zaļo dolāru. Japānā, kad slimo un veco cilvēku kopšana kļuva neapmaksājama, daudzās vietās radās kopšanas valūtas. Brīvprātīga kopšana tāpat tiek aprēķināta stundās.

⁷ Tās ir aprakstītas Bernarda Lītaera grāmatā “Nākotnes nauda” (1999) un Margritas Kenedijas un Bernarda Lītaera grāmatā “Reģionālās valūtas. Jauni ceļi pie noturīgas labklājības” (2004).

Svarīgu norēķinu valūtu izmanto starptautiskajā bartera tirdzniecībā, kas pēdējos trīsdesmit gados ir stipri pieaugusi un spēlē zināmu lomu arī nacionālajā tirdzniecībā. Preču piegāde tiek aprēķināta caur norēķinu instanci, neizmantojot likumīgi atzīto naudu.⁸ Lai arī starptautiskajā tirdzniecībā lielākoties tiek izmantots ASV dolārs, taču tikai kā aprēķina vienība, t.i., dolāru aprīte ar to netiek skarta. Apmēram ceturtdaļa pasaules tirdzniecības notiek caur barteru. Pēc līdzīga principa vajadzētu funkcionēt arī internacionālajai norēķinu sistēmai (*International Clearing Union*) starp nacionālajām valūtām, ko 1944. gadā piedāvāja Džons Meinards Keins (*John Maynard Keynes*) kā Anglijas pārstāvis Bretonvudsā. Valstu centrālajām bankām vajadzētu būt šīs norēķinu sistēmas locekļiem, katrai ar savā kontā noteiktu maksimālo parāda robežu, kas tiktu aprēķināta uz valsts ikgadējā eksporta un importa pamata. Kā norēķina vienību Keins piedāvāja ieviest jaunu valūtu, kuru nosauca par “*bankor*”. Viņa priekšlikumi netika ņemti vērā, jo ASV gribēja, lai dolārs ir vadošā pasaules valūta, un, kā stiprākā pasaules valsts, varēja to arī panākt. Turpretī, lai ieviestu tādu valūtu kā bankors, nebija vajadzīga pasaules vara vai valdība, tā neko neietekmētu. Pēc Keinsa priekšlikuma bankoram nebija jāklūst par vispārēju naudu; tam tikai bija jākalpo maksājumu izlīdzināšanai starp centrālajām bankām.

1.7. Nauda kā norēķinu sistēma

Pieredze ar šīm norēķinu sistēmām ir ļoti svarīga, ja mēs gribam, lai saimnieciskā dzīve, kurā mēs visi piedalāmies, radītu savu autonomu pārvaldi. Rūdolfs Šteiners daudz runāja par šo autonomo saimnieciskās dzīves pārvaldi, bet viņš netika devis nekādus detalizētus norādījumus par jauno naudas sistēmu. Grāmatā “Būtiski sociālā jautājuma aspekti” viņš rakstīja: “... mums jāpievērš īpaša uzmanība sociālām iestādēm, kuras būtu jāizveido, kad trīsdaļīgums tiks īstenots. Tad valsts pārvaldei, piemēram, nauda vairs nebūs jāatzīst kā likumīgs maksāšanas līdzeklis, jo šī atzīšana būs saimnieciskās organizācijas pārvaldes korpusa kompetencē. Veselīga sociālā organisma nauda var būt tikai ekvivalents cilvēku saražotām precēm, kuras ikviens sabiedrības loceklis var dabūt no kopīgo preču klāsta, jo arī viņš ir piegādājis tam savas radītās preces. Pateicoties naudas aprītei, noteikta saimnieciskā teritorija kļūst par vienotu saimniecības loku. Viens otram ražo netieši, caur kopīgu saimniecisko dzīvi. Saimnieciskās dzīves ietvaros pastāv tikai preču vērtība.” Ar to ir pateikts pats svarīgākais. Tas tiek papildināts lekcijā 1919. gada 30. maijā: “Tas, par ko nauda tiek uzskatīta šodien, proti, ka tā esot prece, nākotnē atkritīs. Nauda būs tikai klīstoša (mainīga, plūstoša) grāmatvedība, kas dokumentēs preču apmaiņu starp noteiktai saimniecības jomai piederošiem cilvēkiem. Kad cilvēks dabūs ko tādu, kas apmierinās kādu viņa vajadzību, viņam tiks pierakstīts kas līdzīgs aktīvam. Naudas sistēma būs kā grāmatvedība, klīstoša grāmatvedība.”

Toreiz Šteinera izteiktās domas varēja saprast tikai tā, ka cilvēkiem jāmaina sava attieksme pret naudu, kas tolaik sastāvēja galvenokārt no banknotēm, un jāsāk uztvert to kā “klīstošu grāmatvedību”. Mums to izdarīt ir vieglāk, tādēļ ka šodien lielākā naudas daļa tiešām pastāv tikai kā ieraksti banku kontos. Bet vēl svarīgāks ir fakts, ka nelielā skaitā pastāv arī tādas naudas sistēmas, kuras radušās kā “tīrie ieraksti par preču apmaiņu”. Tātad, mēs varam runāt ne tikai par ko iedomātu, bet arī par praktisku pieredzi, un

⁸ Angļu vārds “*barter*” nozīmē maiņas tirdzniecību.

pārdomāt, kas te īsti notiek. Minētās komplementārās valūtas ir ierakstu nauda (*Buchgeld*), kas rodas kādas kopienas ietvaros, kura sastāv no līdztiesīgiem locekļiem, proti, vienmēr tad un tādā apmērā, kāds ir vajadzīgs, lai veiktu konkrētu maksājumu. Naudas kopienas dalībnieki brīvprātīgi apvienojas un norunā (noslēdz līgumu), ka viņi paziņos par saviem pirkšanas un pārdošanas darījumiem norēķinu instancei (*clearing house*). Tajā katram dalībniekam, katrai ģimenei, saimniecībai un uzņēmumam tiek ierīkots konts, kas sākas ar nulli, jo sākumā jau vēl nav nekādas naudas, ko varētu iemaksāt. Tā tas notiek, ja nauda ir atkarīga tikai no kopienas locekļu reālas saimnieciskās darbības, kuri savstarpēji iepērkas un pārdod. Tālāk ir nepieciešams vienoties (noslēgt līgumu) par kādu vērtības vienību, piemēram, vērtību, kas piesaistīta vienas stundas darbam. Ar šo vērtības mērauklu tiek aprēķināta visu preču un pakalpojumu cena. Ir iespējamas arī citas vērtības mērauklas un, kā mēs vēlāk redzēsīm, jēgpilnas.

Ja viens naudas kopienas loceklis pārdod otram kādu preci vai sniedz pakalpojumu, viņa kontā tiek ierakstīts ienākums (*Gutschrift*), bet pircēja kontā – tikpat liels iztrūkums (*Lastschrift*). Naudas sistēmas dalībnieki rēķinās ar to, ka iztrūkuma īpašnieks pats piedāvās kādu saimnieciski vērtīgu preci vai pakalpojumu, tādējādi novēršot iztrūkumu savā kontā. Iespējams, ka garantija tiek pieprasīta jau iepriekš. Savukārt tas, kurš saņēmis ienākumu, var nopirkt preci no kāda cita vai izmantot tā pakalpojumu. Līdz ar to katrs konts svārstās ap nulles punktu. Šodien mūsu vajadzības arī tiek segtas no ikmēneša ienākumiem, un algas konts mēnesī svārstās ap viduspunktu.

Neviens nedrīkst veidot parādus, kurus nevar periodiski izlīdzināt. Pirkuma naudas jomā nav vēlams glabāt summu, kura netiek regulāri izmantota. Tādēļ prātīgi ir noteikt parādu un ienākumu robežu. Noteikumus, pēc kuriem šīs robežas tiek ieviestas, pieņem naudas kopiena. Ja, pateicoties pieaugošai produktivitātei un ienākumiem, aug labklājība, pirkuma naudas kontu augšējās un apakšējās robežas var tikt pārceltas, lemjot to kopīgi. Tad paplašinās iespējamā (ne faktiskā) apgrozījumā esošās naudas masa. Uzņēmumiem šai ziņā noteicošais būs saražoto preču regulārs (iknedēļas, ikmēneša vai kvartāla) apgrozījums. Summas, kas pārsniedz šīs robežas (gan +, gan – virzienā), tiek uzskatītas par aizdevuma naudu; tā tiek pārnesta no pirkuma naudas kontiem uz aizdevuma naudas kontiem. Nauda, kas atrodas aizdevuma kontā, ir pakļauta nolietojumam jeb novecošanai, kas tiks paskaidroti vēlāk. Par parādiem tiek noslēgts kredīta līgums, kuram ir noteikts atmaksas termiņš un (pēc vēlēšanās) uzlikts procents.

Attiecībā uz pirkuma naudu mēs runājam par parādiem un ieguldījumiem, bet tā tas nav aizdevuma naudas gadījumā. Kāda ir starpība? Aizņemtā nauda man jāatmaksā atpakaļ tam, kurš to ir aizdevis, savukārt pirkuma naudas gadījumā gan ieguldījumi, gan parādi attiecas uz visu naudas kopienu; te parādi netiek atmaksāti naudā, bet izlīdzināti ar precēm un pakalpojumiem. Abas pēdējās iezīmes raksturo pirkuma naudu. Arī pašreizējā sistēmā mana nauda, tai skaitā skaidrā nauda manā makā, ir ieguldījums tiem, kuri šo naudu atzīst un ir gatavi par to man ko pārdot. Vārds “ieguldījums” nedrīkst likt domāt, ka mums kaut kas “pieder”. Te labāk der vārds pretenzija vai tiesības uz precēm un pakalpojumiem, tāpat kā pareizāk būtu runāt nevis par parādiem, bet par pienākumu piedāvāt citiem kaut ko no savas puses.⁹ Principā visa nauda pastāv kā ieguldījumu un parādu aprīte. Pirkuma nauda attiecas uz visu naudas kopienu, no kuras es saņemu

⁹ Katram rēķinam ir samaksas termiņš, piemēram, 30 dienas. Kamēr rēķins nav apmaksāts, pastāv parāds. Grāmatvedībā kreditori un debitori, kā arī visas īslaicīgās saistības un ieguldījumi jārēķina pie pirkuma naudas.

pakalpojums un esmu parādā reālus sava darba produktus vai pakalpojumus. Turpretī aizdevuma naudas parāds attiecas uz kredīta devēju, kuram man jāatmaksā aizņēmums. Ja kāds izdod naudu, bet pats neko nedara, tiek kaitēts visai kopienai, jo pirkuma nauda, kas ir šī cilvēka rīcībā, nāk no kopienas nevis bankas. Citādi tas ir patērētājiem, kuri dzīvo no dāvinājuma naudas un kuriem nav pienākuma veikt saimniecisku darbību, taču tie drīkst izdot tikai tik daudz naudas, cik saņemts dāvinājumā.

Jaunajos laikos ciparu nauda tika atvasināta no skaidrās naudas. Bet, ja mēs atzīstam naudas fenomena sākumus, tās secība ir otrāda: ciparu vai bezskaidrā nauda kā norēķinu starpnieks starp kontiem rāda naudas patieso būtību. Sekundāri mēs varam izdot papīra naudu un monētas kā naudas dokumentus un atvasināt tos no ciparu naudas. Norēķinu konta īpašnieks var pieņemt šos naudas dokumentus, un atbilstošā summa tiek atskaitīta no viņa konta. Šodien lielākā daļa maksājumu tiek veikta bezskaidrā naudā, tomēr daudzās situācijās skaidrā nauda ir lietderīgs maksāšanas līdzeklis. Tā kā nauda pastāv cilvēku savstarpējās attiecībās, naudas sistēma ir lielā mērā atkarīga no cilvēku komunikācijas iespējām un, atkarībā no komunikācijas metodēm, tā kļūst vairāk vai mazāk skaidri redzama. Ņemot vērā mūsdienu elektroniskās komunikācijas tehniku, var teikt, ka mēs ļaujām rasties bezskaidrai naudai kā grāmatvedības postenim un pirkuma naudai. Aizdevuma nauda rodas no pirkuma naudas kā sekundārs process, par kuru būs runa nākamajā nodaļā. Sociālajai iekārtai jāļauj cilvēkam rīkoties ar plūstošo naudu, dodot iespēju maksāt ar to. Tam ir jābūt naudas aprites iemeslam, nevis tam, ka nauda kādam "pieder". Šo faktu pierāda tas, ka pirkuma naudas konti sākas ar nulli un svārstās starp + un -.

1.8. Naudai jāļauj novecot

Rūdolfs Šteiners, līdzīgi savam laikabiedram Silvio Gezelam (*Silvio Gesell*), teica, ka nauda atrodas nereālā konkurencē ar reāliem īpašumiem, kuri vairāk vai mazāk ātri bojājas un zaudē savu vērtību. Tādēļ Silvio Gezels pieprasīja, lai arī nauda regulāri zaudētu savu vērtību, uzliekot tai sava veida negatīvu procentu likmi. Viņš nosauca šo naudu par "zūdošo naudu" (*Schwundgeld*). Lai arī Šteiners daļēji pieņēma šo uzskatu, taču viņš atšķīra trīs naudas veidus un teica, ka pirkuma nauda saglabā savu vērtību. Viņš runāja par naudas novecošanu. Novecot nozīmē tuvoties nāvei. Pēc noteikta laika naudai būtu jāmirst, kā to dara dzīvas būtnes, vai arī, līdzīgi darba rīkiem un mašīnām, salūzt un nolietoties. Ja ar naudu neapietas atbilstoši šiem dzīves likumiem, tā kļūst nevaldāma. Nepieciešams naudu savaldīt. 1922. gadā viņš to skaidroja Nacionālās saimniecības kursā, sakot: "Tagad jūs varētu teikt, ka tā ir programma. Bet nē, tā nav programma. Tas, ko es nupat iztīrāju, ir realitāte. To prasa tautsaimniecības process. Tas panāk naudas novecošanu. Ja jūs naudu savaldāt, ja jūs piedēvējat naudai vecumu un piešķirat jaunajai naudai kā aizdevumam lielāku vērtību nekā vecajai naudai [kas ir potenciālā aizdevuma nauda, bet paliek kā uzkrājums kontā], jūs piešķirat naudai to reālo vērtību, kas piemīt tās pozīcijai saimnieciskajā procesā. Šī [mazākā] vērtība ir būtiska tikai attiecībā uz aizdevuma naudu, jo, tikko aizdevuma nauda kļūst par pirkuma naudu, tai atgriežas agrākā vērtība." Šīs pēdējās domas sakarā **visur, kur runa ir par naudas vecumu un savaldīšanu, mēs varam naudas vietā teikt "aizdevuma nauda"**.

Atšķirība starp pirkuma, aizdevuma un dāvinājuma naudu, par kuru runāja Rūdolfs Šteiners, būtiski nodala viņa uzskatus no Lītaera zūdošās (*Schwundgeld*) naudas teorijas.

Lai arī daudzo komentāru un priekšlikumu vidū par finanšu un saimniecības krīzes pārvarēšanu Silvio Gezela un viņa “dabiskās saimniekošanas kārtības” piekritēji piedāvā labāko, kas šodien iespējams, tomēr viņiem trūkst izpratnes par dažādo naudas veidu atšķirībām. Viņu formulējumi rāda, ka nauda ir lieta, t.i., banknotes (naudas dokumenti no papīra). Tādēļ tā viņiem ir vienkārši nauda, un tai tiek piemērota naudas vērtības samazināšanas procedūra. Attiecībā uz komplementārām valūtām, kuras kalpo reģionālo maksājumu aprītei, tas var labi funkcionēt, kā to, piemēram, rāda “*Chiemgauer*”. Bet zūdošās naudas teorijā tiek norādīts, ka vērtības samazināšana ir nepieciešama, lai nepieļautu naudas uzkrāšanu. Pirmkārt, ja grib atcelt procentu procentus, ir nepieciešama šādas aprītes nodrošināšana. Šī argumentācija parāda, ka minētā problēma rodas, tikai naudai uzkrājoties un tādejādi pārejot no pirkuma naudas aizdevuma naudas statusā. Naudai, kāda tā ir šodien, vērtības samazināšanu varētu uzspiest tikai no ārpuses, ar valsts likumu. Bet, ja valsts vai Centrālā banka uzliktu pašu radītai naudai šo vērtības samazināšanu, tā tiktu samazināta visai, tai skaitā arī pirkuma, naudai. Tas jau tā notiek ar “*Chiemgauer*”, kuru *Chiemgauer* pārvalde rada un par samaksu ievada aprītē. Tomēr ir viena būtiska atšķirība: valsts varētu iekasēt vērtības samazināšanas rezultātā atbrīvotās summas kā nodokli, kurpretī *Chiemgauer* sistēmā cilvēki var noteikt, kam šīs summas tiks piešķirtas kā dāvinājumi.

Šteiners teica, ka novecošana nedrīkst tikt naudai uzspiesta no ārpuses, saimnieciskais process aizdevuma naudai pats piešķir šo īpašību, kas vienmēr ir ierobežota laikā. Tas ir pašsaprotami, ka nauda rodas saimnieciskajā procesā kā pirkuma nauda. Ja mēs naudas teorijā izejam no grāmatvedības naudas, t.i., no bezskaidrās naudas norēķinu sistēmām, tad maksājuma process mums parādās nevis kā nauda, kas kā priekšmets pāriet no pircēja pie pārdevēja, bet kā pircēja kontā dokumentēta summa, kas attiecībā uz naudas kopienas samazinās par samaksātās summas tiesu un vienlaicīgi pārdevēja kontā parādās kā jauna (lielāka) summa. Pirkuma nauda rodas arvien no jauna un nav pakļauta laika ierobežojumiem, kā aizdevuma nauda. Nauda iegūst laika determinētas īpašības tikai tad, ja tā pieaug līdz ieguldījumam – gan uzkrājot to, gan izsniedzot kā kredītu. Kad mēs runājam par novecojošu naudu, mēs domājam visa veida ieguldījumus un varam nosaukt šādu naudu par “aizdevuma naudu”. Tad kļūst saprotama Šteinera doma, ka runa nav par programmu, bet par reālu naudas īpašību saimnieciskajā procesā. Novēcot nozīmē atrasties laika pakļautībā un doties pretī beigām. Tādejādi Šteinera lietotajam jēdzienam “novecojošā nauda” ir pavisam cita nozīme nekā jēdzienam “zūdošā (kūstošā) nauda”. Novecošanu var attiecināt ne tikai uz dzīvām būtnēm, bet arī uz izmantojamām lietām. Automobilis saglabā lietderību apmēram divdesmit gadus, lai arī remonta izdevumi palielinās. Pēc tam pēkšņi var iestāties brīdis, kad tas pārstās būt lietojams un remonts vairs neatmaksāsies.

No pirkuma naudas aizdevuma nauda var rasties tad, ja kāds neizdod visu, bet ietaupa un tādejādi tiek pie lielākas naudas, kas kā noguldījums tiek izņemta no pirkuma naudas aprītes. Noguldītā nauda šajā aprītē ir kā aizsprosts. Kā pirkuma nauda tā atkal nonāk plūsmā, kad tiek nodota tālāk kā aizdevums un kredīta saņēmējs to atkal lieto pirkumiem. Kredīta devējam uzkrājums tomēr saglabājas kā ieguldījums un rezerve. Tādēļ arī šajā gadījumā var teikt, ka pirkuma nauda saglabā savu vērtību, bet attiecībā pret uzkrāto naudu, un aizdevuma naudai attiecībā pret laiku var izvirzīt prasību novecot. Cik veda aizdevuma nauda drīkst kļūt? Šteiners minēja laika periodu no piecpadsmit līdz trīsdesmit gadiem, uzsverot, ka tas ir tikai piemērs, lai cilvēki varētu to iztēloties. Vispārēji un teorētiski par aizdevuma naudas novecošanu var teikt tikai to, ka salīdzināt to var ar

investīciju ceļā radītām lietām (mašīnām, darba rīkiem, ēkām). Tās sasniedz ļoti dažādu vecumu. Varbūt aizdevuma naudai var piešķirt kādu vidējo vecumu. Katrā ziņā to nevar izrēķināt zinātniski, tā ir naudas kopienas lieta – noteikt aizdevuma naudas jeb uzkrājuma iespējamo dzīves ilgumu, ņemot vērā visus apstākļus.

Šādā situācijā uzkrājumi, kas naudas “dzīves” (20 – 30 gadu) laikā netiek izmantoti pirkumiem, šī perioda beigās, kā līdzšinējā īpašnieka pirkuma nauda, zaudē savu vērtību un var tikt izmantoti tikai dāvinājumiem. Šī atziņa cilvēkos izraisa bailes, jo mūsu sociālajā iekārtā svarīgu vietu ieņem naudas krāšana vecumdienām vai darba nespējas gadījumiem. Tas būtu jāregulē citādi, jo tā ir tikai mūsu ačgārnā naudas politika, kas rada ilūziju, ka mēs pēc 30 – 40 – 50 gadiem varēsim dzīvot no naudas, ko šodien krājam. No reālās saimnieciskās dzīves redzpunkta mēs vecumdienās dzīvosim tikai no tā, ko tajā brīdī radīs aktīvi strādājošie cilvēki, ražojot patēriņa preces. Tādēļ pensiju jautājums pieder pie tīras saimnieciskās peļņas sadalījuma, kā tas tiks parādīts 2. nodaļā.

Aizdevuma būtība ir tāda, ka tas jāatmaksā. Taču šodien pastāv tādi aizdevumi, kam aizdevējs nepastāv uz regulārām iemaksām vai arī atkārtoti atjauno kredītu, jo tas skaitās drošs dēļ ieķīlātās zemes un nekustamajiem īpašumiem. Šim hipotekārajam nodrošinājumam būtu jāpazūd no uzņēmumu aizdevumiem.¹⁰

Mantu ieķīlāšanas prakse neizriet no saimnieciskas nepieciešamības, bet no īpašuma tiesībām, kuras ieķīlājot kredīta ņēmējs uzņemas risku. Ja nav mantiska nodrošinājuma, tad aizdevuma nauda ir pakļauta norakstīšanai. No kredīta ņēmēja puses tas ir labi redzams, jo ražošanas līdzeklis, ko viņš iegādājas par kredītā saņemto naudu, pamazām zaudē savu vērtību. Pretējā pusē tas nav tik pašsaprotami. Naudas ieguldījums zaudē jēgpilnu saimniecisko nozīmi, ja saglabā savu derīgumu neierobežotā laika periodā un var atkārtoti tikt izmantots aizdevumiem. Pēc noteikta laika tam jātiek atdotam kā dāvinājumam. Mūsdienās ierastais īpašuma jēdziens liek uztvert naudas norakstīšanu kā atsavināšanu. Bet tas ir saimnieciski attaisnoti un nepieciešami izmainīt īpašuma jēdzienu tā, lai ieguldījuma derīguma laiks, kas ļauj vienam cilvēkam izmantot citu cilvēku darba rezultātu (aizdevumu), tiktu ierobežots.

Var pastāvēt divi tehniski risinājumi, kā norakstīt uzkrājumus: var ik pa laikam norakstīt noteiktu % vai arī zaudēt visu vērtību noteikta termiņa beigās. Pakāpenisku norakstīšanu piedāvāja Silvio Gezels. To var veikt regulāri, dienu pēc dienas norakstot zināmu konta summu. Rūdolfs Šteiners deva priekšroku citai metodei. Tā labi der banknotēm, no kurām 20. gadsimta sākumā vēl sastāvēja lielākā daļa visas naudas. Šteiners piedāvāja uz banknotēm drukāt derīguma termiņu. Nauda ar derīguma termiņu kā aizdevuma nauda termiņa beigās kļūtu mazvērtīgāka, un to varētu aizdot tikai uz īsu laiku, iegūstot mazāk procentu. Ar kontu summām tas nav īstenojams tik viegli. Tātad, abi tehniskie paņēmieni ir piemēroti katrs savā jomā. Katrā ziņā abi ved pie tā, ka tiek atcelts procentu procenta (sarežģīto procentu) efekts, uzkrājums ar laiku pārvēršas dāvinājumā un pazūd.

Abas naudas norakstīšanas metodes var tikt izmantotas vienlaicīgi. Kontos ilgi uzglabātas summas pakāpeniskai norakstīšanai naudas kopiena piemēro noteikumus, kurus izpilda norēķinu instance. Ja summa tiek izsniegta papīra naudā, tai var uzdrukāt izdošanas gadu un derīguma beigu datumu. Mēs jau esam pieraduši pie bojājošamies preču derīguma

¹⁰ Skat. 3. nodaļā par zemes pārvaldīšanu.

termiņiem. Pēc papīra naudas derīguma termiņa beigām banknotes var atdot atpakaļ norēķinu kasē tikai kā dāvinājuma naudu. Ja banknotes tiek atdotas ātrāk, grāmatvedis aprēķina atlikušo norakstīšanai pakļauto summu kā dāvinājumu. Tātad – banknotes vienmēr zaudē savu vērtību, neatkarīgi no tā, vai tās tiek izmantotas kā pirkuma vai aizdevuma nauda. Tas papīra naudu dara mazāk izdevīgu un grūtāku t.s. naudas atmazgāšanas praksi. Var ieviest arī citus tehniskus risinājumus. Veiksmīgā reģionālā nauda “*Chiemgauer*” pierāda, ka tā funkcionē un tiek saimnieciskā procesa dalībnieku labprāt akceptēta.¹¹

Uzkrājuma īpašnieks norakstāmo summu var dāvināt sociālām vai kultūras institūcijām. Dāvinājuma nodomu jeb mērķi nosaka tas, kuram uzkrājums pieder. Viņš var konsultēties ar speciālistiem. Tāpat viņš var noslēgt līgumu ar sevis kreditēto uzņēmumu, kura iestāde saņems atmaksātā kredīta summu, par ko abas puses jau iepriekš vienojas. Kad dāvinājuma nauda nonāk apdāvinātās personas vai iestādes kontā, to atkal var izmantot kā pirkuma naudu.

Parasti kredīti tiek izsniegti ar mērķi veicināt saimniecības produktivitāti. Kad nauda tiek atmaksāta, tā nāk no papildus produktivitātes, kuru kredīts darījis iespējamu. Bet šis uzlabojums netika kreditora ieviests, tas kļūva iespējams, pateicoties cilvēku gara aktivitātei, t.i., izglītībai un izgudrojumiem. Tas parāda gara dzīves ieguldījumu papildus produktivitātes radīšanā un attaisno tās pretenzijas uz daļu no ienākumiem. Ja kredīti, atbilstoši aizdevuma naudas novecošanās noteikumiem, tiek novirzīti kā dāvinājums izglītojošām vai pētnieciskām iestādēm, tās gūst iespēju darboties arī turpmāk.

Ciparu nauda norēķinu sistēmā no tās rašanās brīža iegūst īpašības, kuras tai liek dabiski un saimnieciski jēgpilnā veidā mainīt statusu no pirkuma naudas līdz aizdevuma un dāvinājuma naudai.

1.9. Procenti – attaisnoti vai neattaisnoti?

Tas, kurš ietaupa naudu un sakrāto atdod tālāk kā aizdevumu, var teikt: “Es uz kādu laiku atsakos no šīs naudas likviditātes,” un pieprasīt atmaksāt aizņēmumu ar noteiktiem procentiem. Bet no morālā redzespunkta procenti ir apstrīdami. Trīs lielās reliģijas, kas balstās Vecajā derībā, ilgi aizliedza procentu pieprasīšanu.¹² Islāmā šis aizliegums ir spēkā vēl šodien, lai arī tiek nodalīts, vai tas ir kredīts savas ticības brāļiem un piederīgajiem vai svešiniekiem. Attiecībā uz savējiem tiek uzskatīts, ka tie ir patēriņa kredīti, kas palīdz draugiem izkļūt no grūtas situācijas. Pārējie ir drīzāk ražošanas kredīti, ar kuriem devējs cer tikt pie peļņas. Tādā gadījumā procentus labprāt pacieš.

Par sevišķi kaitīgiem uzskatīja procentus, kas attiecas uz ieguldījumiem, jo tie izraisa t.s. procentu procenta fenomenu.¹³ No otras puses, saimnieciskajā darbībā procentam tiek piedēvēta svarīga funkcija: tam jāmotivē persona, kura sakrājusi noteiktu summu, naudu

¹¹ “*Chiemgauer*” ir izcils piemērs, lai arī šī komplementārā nauda netiek radīta saimnieciskajā procesā, bet balstās uz eiro, jo “*Chiemgauer*” ir jāpērk par eiro.

¹² 2. Mozus grāmata, 22:24 un 5. Mozus grāmata, 23:20.

¹³ Ja, teiksim, 100 eiro noguldījumam tiek uzlikta procentu likme 10%, tā tiek pieskaitīta katrai nākamajai summai: pirmajā mēnesī $100 + 10 = 110$, otrajā $110 + 11 = 121$, trešajā $121 + 12,1 = 133,1$ utt., kas izraisa summas eksponenciālu pieaugumu. [Tulk.]

nevis vienkārši glabāt, bet ielaist saimnieciskajā apritē aizdevuma veidā, lai veicinātu tautsaimniecības attīstību. Zūdošās naudas teorijā ir teikts, ka pastāvīga naudas summas samazināšanās jeb negatīvais procents kalpo aprites nodrošinājumam. Taču tas funkcionē tikai tad, ja nauda, kas izsniegta kredītā, netiek pakļauta šai procedūrai, t.i., nesamazinās. Tikai tad kredītēšana ir interesanta. To var panākt, ja abas puses vienojas, ka tiks atmaksāta pilna summa un ieguldījums saglabāsies sākotnējā apjomā. Citiem vārdiem, procentu likme ir tieši tik liela, lai kompensētu ieguldījuma norakstīšanu, ja tas paliktu neizmantots. Lai arī ieguldījums netiek palielināts, taču naudas novecošana praktiski tiek atcelta. Procents saglabā aprites nodrošināšanas funkciju, bet uzkrājuma norakstīšana padara to nekaitīgu. Hermanstorfers (*Herrmannstorfer*) sauc šo procesu par “dinamisku naudas vērtības saglabāšanu”.¹⁴

Šteiners noraidīja procentu aizliegumu, izraisīdams dažādus jautājumus un kritiku, jo kaitējums, ko var sagādāt procenti, ir acīmredzams. Bet šis kaitējums sākas tikai tad, ja procentu likme ir pārāk augsta un tiek izmantota ieguldījuma palielināšanai, t.i., ja tiek pielietots sarežģītais [viltīgais] procents. To Šteiners strikti noraidīja. Jau grāmatā “Būtiski sociālā jautājuma aspekti” viņš runāja par procentu saistību ar naudas nolietojanos, par kuru pēc gadiem varētu saņemt arvien mazāk procentu. Tas neļautu vairoties īpašumu. Kādā no diskusiju vakariem viņš teica sekojošo: “Kad citē manis teikto par procentiem, es lūdzu ņemt vērā, ka katrā savas grāmatas teikumā esmu centies godīgi pateikt visu, kā ir, un stingri noraidīt visu, kas saistīts ar procentu procentiem. Tātad, tāds kapitāla pieaugums, kā tas notiek šodien, tam pēc 15 gadiem dubultojošies, ir neiespējams, ja iestāsies tā īstenība, par kuru es runāju savā grāmatā. Bet es katrā ziņā esmu par attaisnotām procentu attiecībām... Ir jārada iespēja izmantot paveikto darbu nākamajiem sasniegumiem. Tas nav iespējams citādi, kā gūstot no tā zināmu labumu. To es saucu par attaisnotu procentu...”¹⁵

“Nacionālās ekonomikas kursā” viņš teica: “Ja par aizdevumu nemaksā procentus, cilvēks jūt iekšēju pienākumu arī aizdot devējam, ja tas būs nepieciešams. Savukārt, ja samaksā procentus, šo pienākumu izpilda citā veidā. Te var piebilst: arī saņemot no kāda precī, es jūtu pienākumu dot kaut ko pretī vai samaksāt atbilstošu cenu. Pirmajā gadījumā mēs vadāmies pēc dāvinājumu saimniecības principiem, otrajā – pēc aprēķināmās maiņas principa.”

Procenti jāuztver kā cena par pakalpojumu un līdz ar to kā pirkuma nauda. Turpretī procentu procents vairo aizdevuma naudu. Ja no tā grib izvairīties, tad procentam jāpaliek pieticīgās robežās. Tam ir jāsedz faktiskie izdevumi, it sevišķi kreditora pārvaldīšanas izdevumi un iespējamais risks, ka aizņēmums netiks atdots; turklāt tas dara iespējamu arī nelielu tīro peļņu. Ieguldījums norakstīšanas (procentu atvilkšanas) ceļā pamazām tiks pārvērsts par dāvinājumu. Savukārt procenti darbojas, lai cilvēks no agrāk paveiktā vēlāk saņemtu noteiktu ienākumu, ko izmantot savām vajadzībām. Nevar izmantot ko vecu, jau sakrātu, var izmantot tikai jaunu peļņu no jaunas saimnieciskās darbības. Noteikumi par procentu likmēm varētu tikt izstrādāti pēc šīm vadlīnijām, lai tos nenoteiktu kapitāla tirgus, kā tas ir šodien. Šodien centrālo banku uzdevums ir procentu likmes ietekmēšana. Šteiners uzskatīja, ka tam jābūt tiesiskas valsts pienākumam. Tā kā mūsdienu valstis ir tiesiski vēl ļoti nepilnīgas, šobrīd tas varētu būt naudas kopienas pienākums līguma ceļā

¹⁴ Udo Herrmannstorfer: *Scheinmarktwirtschaft. Die Unverkäuflichkeit von Arbeit, Boden und Kapital.*

¹⁵ GA 331 S.187 ff.

regulēt iekšējos noteikumus par procentu likmēm. Šajā gadījumā naudas kopiena lems, vai procentiem jākompensē norakstīšana vai nē. To, vai aizdevuma procentam un atvilkuma procentam jābūt vienādi augstiem, nevar izdomāt abstrakti-loģiski. Pateicoties līgumsaistībām un noteikumiem, šajā jaunajā jomā pamazām var attīstīties vispārēja tiesiskā apziņa.

1.10. Vai jaunu naudu drīkst radīt kā aizdevuma naudu?

Ārkārtīgi ātras saimniecības attīstības dēļ, kas sākās līdz ar industriālo revolūciju, bija nepieciešams investēt ražošanas līdzekļos lielu naudas daudzumu. Tāda nauda bija, piemēram, Anglijai, pateicoties tirdzniecībai ar tās kolonijām. Mūsdienu saimniecības teorija saka, ka papildus naudai saimniecībā jānonāk kredītu ceļā. Ja to sadalītu starp patērētājiem, papildus pieprasījums izraisītu cenu paaugstinājumu un naudas vērtības samazināšanos – inflāciju. Tādēļ vispirms esot jārada papildus ražošanas līdzekļi. Tikai tad, kad ar tiem tiks saražots vairāk patēriņa preču, drīkst augt arī pieprasījums pēc tām.

Bet arī aizdevuma nauda, ja tā tiek radīta “ne no kā”, iedarbojas inflatoriski. Ja uzņēmumi, kuri saņem vairāk kredītu, iepērk vairāk ražošanas līdzekļu, aug ražošanas līdzekļu cenas. Mašīnu ražotāji un celtniecības firmas piesaista papildus darbaspēku, vai arī liek esošajiem strādniekiem strādāt virsstundas, lai ienākums palielinātos. Naudas summa tiek uzpūsta, vēl pirms jaunie ražošanas līdzekļi ir gatavi un var tikt iesaistīti ražošanā. Papildus patēriņa preces nonāk tirgū ar nokavēšanos, un tas darbojas inflatoriski. To mēs vienkārši neievērojam, jo šodien pastāv faktori, kas darbojas pret cenu paaugstināšanos. Papildus saražotās preces var tikt importētas. Te ir svarīgi valūtu maiņas kursi. Šodien pārtika un izejvielas no nabadzīgām zemēm tiek iegūtas par pārāk zemām cenām. Iekšzemes lauksaimniecība, kura lēto importa preču dēļ nokļūst zem spiediena, tiek uzturēta pie dzīvības ar subsīdijām. Šie faktori ir efektīvi, kamēr pastāv tautsaimniecības ar robežu starp iekšzemi un ārzemēm, ar nacionālajām valūtām, kā arī importu un eksportu. “Nacionālās ekonomikas kurss” pēdējās četrās lekcijās Rūdolfš Šteiners daudz uzmanības pievērta atšķirībai starp tautsaimniecību un pasaules saimniecību. Likumsakarības mainās, kad vairāk vai mazāk savrupās tautsaimniecības pamazām iekļaujas pasaules saimniecībā, kas ir sevī noslēgta un kurai vairs nav ārējo robežu. Muitas uz valstu robežām un līdzsvara trūkums valūtu maiņas kursos sarežģītā veidā ietekmē preču cenas un līdz ar to naudas vērtību. Lielas banku radītās aizdevuma naudas masas šodien pazūd spekulatīvos darījumos ar naudu un par pašmērķi kļuvušajā finanšu saimniecībā. Visus šos procesus vajadzētu cītīgi novērot, lai konkrētajā gadījumā spriestu, vai tieši aizdevuma nauda izraisījusi inflāciju.

Inflācija nerodas, ja cilvēku rīcībā esošais naudas daudzums ir vienāds ar saimnieciskās produkcijas daudzumu. Šis līdzsvars nav jāveicina ar finanšu politikas pasākumiem, tas iestājas pats, ja nauda ir tikai pirkuma nauda un rodas saimnieciskajā procesā. Pirkuma naudu arī nedrīkst dot saimniecībai no ārpuses, kā tas būtu, ja, teiksim, Centrālā banka visiem cilvēkiem izsniegtu tik daudz naudas, cik katram vajag. Šāda banka nebūtu saimnieciskā procesa radīta, tā būtu valsts institūts, vienādi atbildīgs par visiem kādas valsts (vai visas pasaules) cilvēkiem.

Aizdevuma naudas principiāla īpašība ir tās nodošana no vienas instances otrai. No saņēmēja puses skatoties, tā vienmēr ir sveša nauda. Šādi nauda nedrīkst tikt radīta.

Nodaļā 1.5 mēs redzējām, ka mūsdienās aizdevuma nauda tiek radīta, pateicoties valstu parādiem, zemes īpašumiem un tirdzniecībai ar ražošanas līdzekļiem (akcijām). Ja valstis neveido parādus un netirgo ražošanas līdzekļus, aizdevuma naudas radīšana nav iespējama. Bez aizdevuma naudas radīšanas nesanāk tā naudas masa, kas nepieciešama spekulatīviem darījumiem ar devīzēm un derivātiem. Te var redzēt, ka naudas jautājumi ir cieši saistīti ar sociālās iekārtas jautājumiem.

Aizdevuma naudai kā uzņēmumu kapitālam ir vislielākā nozīme. Kā uzņēmēji tiek pie kapitāla, kas viņiem nepieciešams? Slēgtā saimniecības reģionā tas ir iespējams tikai tad, ja mēs saimniecībā gūto peļņu, kas tiek sadalīta kā ienākums saimnieciskā procesa dalībniekiem, visu neizmantojam patēriņa preču iegādei. Ja mēs to darītu, tad viss saimnieciskais veikums šādā ceļā tiktu izlietots. Aizdevuma nauda var rasties tikai tad, ja daļa ienākumu tiek ietaupīta. Tad daļa no saimnieciskā veikuma paliek brīva un var tikt izmantota ražošanas līdzekļu iegādei. Naudas būtībai ir raksturīgi, ka tā ir abstrakta un var atbrīvoties no konkrētām saimnieciskām vērtībām, ar kurām ir saistīta pirkuma nauda. Tādēļ tā var kļūt par aizdevuma kapitālu un ļaut uzņēmējiem auglīgi izmantot savas garīgās spējas saimniecības labā. Šteiners "Nacionālās ekonomikas kursā" saka, ka šīs abstrakcijas dēļ "nauda kļūst par līdzekli, kas ļauj garam iejaukties saimnieciskajā organismā, kurš eksistē pēc darba sadales principa". Ir lieki jautāt, vai ietaupītā kapitāla pietiks, lai apmierinātu lielo uzņēmumu vajadzības, jo noslēgtā pasaules saimniecībā nav cita avota ražošanas līdzekļu iegādei. Atliek pieņemt, ka taisnīgas ienākumu sadales ceļā visiem cilvēkiem ir pietiekamas iespējas ietaupīt naudu, aizdot to vai dāvināt. Vitālai saimniecībai ir nepieciešami abi veidi: aizdevuma nauda uzņēmumu attīstībai un dāvinājuma nauda cilvēcisko spēju attīstīšanai, t.i., izglītībai.

1.10. Naudas vērtība

Katra naudas summa sastāv no skaitļa un vērtības vienības. Ar to var noteikt saimniecisko preču vērtību. Bet naudai arī pašai ir sava vērtība. Tā rodas no preču un pakalpojumu cenām, kuru vērtība tiek mērīta naudā. Ja preces kļūst dārgākas, tā saucamās pirkuma naudas vērtība samazinās. Ja šajā naudas un preču mijiedarbībā visas cenas ir vienādi attaisnotas, tad nav viegli noteikt naudas vērtību. Tādēļ vēsturiski kādai no vērtībām vienmēr tikusi dota priekšroka salīdzinājumā ar citām precēm, piemēram, zeltam vai dolāram. Cilvēki uzskatīja, ka tas ievieš lielāku skaidrību, ja naudai ir kāds ekvivalents. Sabiedriskās valūtas maiņas lokos kā vērtības vienība bieži tiek izmantota darba stunda. Tam ir jēga, jo maiņas lokos cilvēki pārsvarā mainās ar pakalpojumiem. Tas pats ir iespējams, mainoties ar precēm: ja cilvēks strādā 40 stundas nedēļā, viņam ar saviem piederīgajiem jāspēj dzīvot vienu nedēļu no ienākumiem, ko nodrošina viņa pakalpojumi.¹⁶

Nauda ir vērtības mēraukla tikai tad, ja mēs zinām, cik dzīvei nepieciešamās preces par to var nopirkt. Tādēļ naudas vērtību nevar definēt ar zeltu, jo zelts nav dzīvei nepieciešams. Tam piemīt noteikta vērtība tikai tādēļ, ka par to var nopirkt ko praktisku. Ir vispārēji pieņemts mērīt naudas vērtību pēc t.s. "preču groza" cenas, kuru aprēķina pēc vidējām cilvēku vajadzībām. Te noteikti spēlē lomu nepieciešamība pēc pārtikas, apģērba un dzīvokļa. Taču parasti piesaista arī citas "normālas" vajadzības, kā slimokases nodevu,

¹⁶ Ja tiktu ražots tikai nepieciešamais, tad ar 20 darba stundām nedēļā būtu vairāk nekā pietiekami.

apdrošināšanas, ūdeni un elektrību, informāciju, ceļojumus, brīvā laika izpriecās utt., aprēķinot "cenu indeksu", kura attīstību jāņem vērā naudas politikai. Varētu jautāt, kāds naudas ekvivalents būtu visjēdzīgākais? Vai tas nebūtu uzturs, dienišķā maize? Pārtika ir visas saimniecības pamatā. Ja mums ir ko ēst, mēs varam darīt arī ko citu. Bez pārtikas apstājas jebkura saimniecība. Kad mēs apgādājām sevi paši, nekāda nauda nebija vajadzīga. Tikko kāds vairs negādā sev pārtiku pats, bet izpilda citu darbu, viņam jānovērtē savs veikums attiecībā pret pārtikas vērtību. Par savu veikumu viņam jāsaņem tik daudz, lai to varētu iemainīt pret nepieciešamo pārtiku. Šī attiecība saglabājas arī tad, ja saimniecība kļūst arvien lielāka un sarežģītāka.

Rūdolfs Šteiners kā vērtības mērauklu piedāvāja izmantot labību – mūsu dienišķās pārtikas un vienlaicīgi visu lauksaimniecības produktu pārstāvi. Labības nauda ir jau tikusi izmantota dažādos veidos. Piemēram, Mezopotāmijā mieži bija senākā vērtības vienība. Vēlāk tai pievienojās varš un sudrabs. 1 kūrs (*Kur*) miežu (1 maiss?) bija 1 sudraba zekela (*Sekel*) (apm. 8 grami?) vērtībā. Nodokļi un bāzes procentu likme (*Grundzinse*) līdz pat 19. gadsimtam tika izteikti labībā. Albrehts Taers (*Albrecht Thaer, 1752-1828*), Gētes laikabiedrs, un viņa skolnieki aprēķināja lauksaimniecības produktu vērtību pēc rudziem. Divdesmito gadu inflācijas dēļ pēc Pirmā Pasaules kara Vācijā tika domāts par rudzu kā vispārējās naudas vērtības izmantošanu. Šī ideja gan netika izvēsta, jo 1923. gadā tika ieviesta rentes marka (*Rentenmark*).

Ciktāl nauda ir vērtības mērs, tai, kā jebkurai citai precei, ir jābūt pārbaudītai un standartizētai (*geeicht*). Te pamatā ir runa par precēm un pakalpojumiem, kuri ar šo naudu tiek apmaksāti. Naudu varētu pielīdzināt labības vērtībai. Šteiners aprakstīja to pavisam uzskatāmi: uz naudas zīmēm varētu būt uzdrukāts "tik un tik daudz labības". Līdz ar to labības cena šajā valūtā vienmēr saglabātos vienāda. Tad citu lauksaimniecības produktu cenas varētu nedaudz svārstīties un rosināt izmaiņas lauksaimniecības ražošanas politikā, taču kopumā pārtikas cenas būtu stabilas, un zemnieki nebūtu pakļauti arvien pieaugošam cenu spiedienam, kā tas notiek šodien. Visas pārējās cenas būtu attiecināmas pret labības cenu. Arī stunda no darba laika iegūst savu vērtību šīs sistēmas ietvaros. Kaut arī labība ir pieņemta kā naudas vērtības mērs, vienas darba stundas veikums ir svarīgs lielums gan pakalpojumu jomā, gan amatniecībā. Taču vienmēr jāpatur prātā, ka netiek apmaksāta pati darba stunda, bet gatavais darba produkts, kas tiek izgatavots stundas laikā.

Naudas vērtības izteikšana ar vienas darba stundas veikumu ir abstrakta un vispārēja. Tā kļūst konkrēta tikai tad, ja mēs konstatējam, kādas dzīvei svarīgas preces var izgatavot vai kādus pakalpojumus veikt stundas laikā. Tātad arī šeit mēs atgriežamies pie dzīvei svarīgiem saimnieciskajiem produktiem, kurus mēs iegūstam no dabas: pie pārtikas, tekstilšķiedras apģērbam un būvmateriāliem mājoklim.

Lai izprastu "labības naudu", var iztēloties, kā saimniecībā, kurā vēl nepastāv nauda, viens zemnieks iedod otram vienu kilogramu labības un par to saņem kvīti, uz kuras ir rakstīts: "vērtība 1 kg labības". Šī kvīts nonāk aprītē, ja citi cilvēki arī to atzīst, un tas ir ieraksts vispārēji atzītās naudas grāmatvedībā. Attiecībā uz naudas vērtību ir būtiski, lai tā būtu vispārēji un vienādi atzīta. Tas ir tiesību jautājums, ko naudas kopienās var sakārtot vienošanās ceļā uz līguma pamata. Ja es gribu ko nopirkt par "labības naudu", man nav jāstaipa apkārt labība, lai samaksātu. Ja visi naudas kopienas locekļi atzīst, ka ar šo naudu jebkurā laikā var nopirkt noteiktu daudzumu labības, naudas vērtība ir definēta, pat tad, ja

tā ir "tikai" dokumentēta skaitļos grāmatvedībā (vai kontā). Pēc līdzīga principa funkcionē arī aprēķins bartera tirdzniecībā, ja ASV dolārs tiek izmantots kā vērtības mērs.

"Labības nauda" ir saistīta ar to, kā tiek saprastas un veidotas lauksaimniecības un industrijas attiecības. Ja mēs balstāmies uzskatā par lauksaimniecību un industriju, kas tiek pausts 5. nodaļā, tad vērtības mērs var būt tikai bioloģiski izaudzētā un turpat reģionā izmantotā labība. Pateicoties šādai "labības naudai", naudas sistēma iesakņosies reģionālā, nelielu teritoriju aptverošā zemes saimniecībā un nodrošinās stabilu valūtas kursu bez valsts spiediena.

1.11. Naudas daudzums un segums

Svarīgs ir arī naudas daudzums. Kamēr nauda ir lieta – monētas un banknotes –, nevar droši zināt, vai tās daudzums atbilst vajadzībai. Laikā, kad tika lietota monētu nauda, t.i., kopš senatnes līdz pat Jaunajiem laikiem, naudas daudzums mainījās atkarībā no tā, vai tika atklātas dārgmetālu atradnes, kas deva iespēju izkalt monētas. Veiksmīgie karavadoņi, kā Aleksandrs Lielais un romieši, varēja stipri aktivizēt savas valsts saimniecību, iekarojumos iegūstot zeltu un sudrabu un pārtaisot to par monētām. Ja turpretī naudas bija maz, preču pārdevējiem nācās pazemināt cenas, lai tiktu vaļā no precēm. Ja, krājot naudu, tās vērtība ar laiku pieauga, tad noguldījumi atmaksājās, un aprītē esošās naudas kļuva vēl mazāk. Tādēļ naudas daudzums bija pastāvīgi jāregulē, un valdības, kuras naudu taisīja, bija pārslogotas ar šo uzdevumu. Vēsture rāda, ka naudas daudzuma dēļ, saimniecība pastāvīgi svārstījās starp labklājības un posta laikiem.

Cik tad liels jābūt naudas daudzumam? Rūdolfs Šteiners "Nacionālās ekonomikas kursā" teica, ka vienīgais veselīgais valūtas pamats ir visu lietojamo ražošanas līdzekļu summa, ar kuriem tiek veikts fizisks darbs, t.i., ar kuru palīdzību strādājošie cilvēki rada produktus. To viegli varētu sajaukt ar šodien pastāvošo kārtību, proti, bankas, radot naudu, tās pamatā paredz īpašumtiesības uz zemi un ražošanas līdzekļiem. Taču Šteiners nedomāja bankas, kas rada naudu, bet reālos maksāšanas līdzekļus, kādu cilvēki reiz ir izmantojuši vai vēl izmantos. Pārlicību, ka par naudu iespējams ko nopirkt, es gūstu no saimniecības produktivitātes. Es zinu, ka ir cilvēki, kuri strādā ar ierīcēm, kuras padara viņu darbu efektīvu. Abi ir nepieciešami: cilvēki un ražošanas līdzekļi. Tie ir vienīgais reālais un aptverošais naudas pamats. Tieši tāpat tas attiecas uz "pakalpojumu jomu", kas kopš Šteintera laika ir stipri augusi. No saimnieciskā redzespunkta pārvalde, organizācija, izglītība un pētniecība ir saistītas ar ražošanas līdzekļiem. Tās kaut ko sasniedz, pateicoties ražošanas līdzekļu izgudrošanai un uzlabošanai, kā arī to mērķtiecīgai izmantošanai. Mūsdienu naudu nodrošina pretenzijas uz zemes un ražošanas līdzekļu īpašuma tiesībām. Nākotnē saimniecības produktivitāte dos reālu nodrošinājumu, proti, reālu tādēļ, ka radīsies tikai tik daudz naudas, cik tā tiks iesaistīta pirkuma darījumos.

Aprēķinu naudas gadījumā nevajag regulēt naudas daudzumu, jo šī nauda rodas tikai tad, kad tā ir vajadzīga pirkšanai vai pārdošanai. Šīs saimniecībā radušās naudas daudzums var palielināties, ja ražošana tiek aktivizēta ar jauniem ražošanas līdzekļiem vai ar papildus darba spēku. Tad uzņēmumos palielinās regulāro ienākumu summa, un pēc tās naudas kopiena regulē robežu pārbīdi pirkumu kontos. Ja šīs robežas tiek paplašinātas vai klāt nāk jauni konti, kontu īpašnieki var izdot un saņemt vairāk naudas. Visu robežu summa, kuru ietvaros var kustēties pirkuma naudas konti, attēlo iespējamo naudas daudzumu.

Savukārt faktiskais naudas daudzums rodas un pazūd, pateicoties faktiskajiem izdevumiem un ieņēmumiem. Tas skan sarežģīti, bet ir tikai neierasti un noteikti ne sarežģītāk par mūsdienu naudas sistēmu. Šeit aprakstītajā naudas sistēmā naudas daudzums tiek regulēts caur saimniecisko procesu, kurā mēs visi piedalāmies. Tas atkarīgs no tā, ko mēs darām un cik apziņas ieliekam šajā darbībā: Ko es pārku? Cik daudz es pārku? Kādu produktu ražošanā es gribu piedalīties? Cik es ietaupu no sava ienākuma, cik daudz es no tā aizdodu, cik dāvinu?

1.12. Reformas

Naudas reformas ķeras pie saimniecības centrālā punkta un skar varas struktūru intereses. Ir bezjēdzīgi sludināt vispārēju uzbrukumu mūsdienu naudas sistēmai. Kamēr mums nav pietiekami funkcionējošas alternatīvas, pēc katras mazākas vai lielākas revolūcijas iestāsies atkal tas pats, tikai citu varas turētāju rokās. Ne tikai no Franču revolūcijas, bet arī no daudzām citām mūsdienu revolūcijām ir izveidojušās militāras diktatūras. Ko jaunu izveidot un realizēt mēs varam, tikai pateicoties divām lietām: pirmkārt, krājot daudz mazas pieredzes un, otrkārt, saprotot ar tām saistītās lielās kopsakarības.¹⁷ Valstu valūtas nav jāatceļ, bet, radot saimniecībā aprēķinu valūtas, būtu jāatsakās no valsts naudas kā vienīgā "likumīgā maksāšanas līdzekļa" monopola un pamazām jāierobežo jomas, kurās pēc tās pastāv vajadzība. Tad arī valsts pārvalde varēs iesaistīties alternatīvajās naudas sistēmās un akceptēt tās nodokļu maksājumiem.

Valsts vai Centrālās bankas monopols uz naudu ir attaisnots tiktāl, ka tikai valsts drīkst izlaist **valsts** naudu. Šīs "pilnās naudas" (*Vollgeld*) organizatoru mērķis ir pareizs. Bet tas nedrīkst izslēgt arī privāto naudas sistēmu darbību. Tas radītu veselīgu konkurenci, un cilvēki izmantotu to naudu, kas viņiem šķistu piemērota. Šai ziņā pilnās valsts naudas teorijai gluži pretējā brīvo banku (*Free Banking*) teorija arī satur daļēju patiesību. Naudas sistēmu konkurencē kļūtu redzams, vai cilvēki dod priekšroku naudai, ko rada privātās bankas, lai gūtu sev peļņu, vai viņi grib piedalīties sabiedriski efektīvās naudas sistēmās.

Šodien valsts monopols uz naudu visvairāk apmierina tos, kuri veic spekulatīvus darījumus ar naudu. Viņiem ir izdevīga naudas sistēma, kas nenodala pirkuma naudu no aizdevuma naudas un nepārvalda tās atšķirīgi, jo spekulatīva īpašuma vairošana funkcionē tikai tad, ja pirkuma naudu var krāt, paturēt un aizdot, saņemot pretī vairāk, vai izmantot to spekulatīviem darījumiem biržā. Katrā ziņā, ja finanšu krīzes arvien pieaug, nav izslēgts, ka pretošanos naudas monopola ierobežošanai varēs pārvarēt.

Ja mēs ļausim naudai rasties saimniecībā, pastāvēs daudzas valūtas: lokālas, reģionālas un tādas, kas tiks izmantotas pasaules tirdzniecībā; tās jau faktiski pastāv kā bartera organizācijas. To pārliecinoši parādīja Bernards Lītaers savā grāmatā "Nākotnes nauda".¹⁸ Šīs valūtas varēs

¹⁷ Tieši tā rīkojās cilvēki kopā ar V. E. Barkhofu (*W. E. Barkhoff*) Bohumā, izstrādājot ephāli jaunu naudas institūtu. Rofls Kerlers savā grāmatā "*Eine Bank für die Menschen*" (Banka cilvēkiem) izteiksmīgi attēlo, kā viņi vadījās no praktiskām vajadzībām un iespējām, vienlaicīgi paturot prātā lielos un principiālos mērķus – tos pašus mērķus, kurus mēs aprakstījām šajā nodaļā.

¹⁸ Viņš iztēlojās, ka nākotnes valūtu modelis varētu sastāvēt no četrām pakāpēm:

- Globālā valūta starptautiskai tirdzniecībai;
- Trīs multinacionālas valūtas (eiro, juaņs, dolārs);
- Nacionālās (valsts) valūtas;
- Reģionālas komplementārās valūtas.

Šīs četras pakāpes mums ir jau šodien, bet svarīgi, kāds svars piemīt katrai no tām: vai saimniecībā radīto valūtu nozīme pieaug un vai valsts monopols uz naudu mazinās.

pastāvēt vienlaicīgi, kā šodien pastāv nacionālās valūtas. Nauda ļaus katram no mums ražot citiem, t.i., sabiedrībai, un tā padarīt saimniecību par vienu veselumu, lai arī pastāv vairākas valūtas. Tas palīdzēs saglabāt stingru maiņas kursu starp valūtām, kas balstās labības vērtībā. Maiņas kursi netiks pakļauti lielām svārstībām un nevarēs, kā tas notiek šodien, veicināt spekulācijas un noziegumus. Šādā ceļā varētu rasties vienota globāla naudas sistēma bez centralizētas manipulācijas un bez vienas nacionālās valūtas kundzības. Tieši tas ir vajadzīgs pasaules saimniecībai.¹⁹

Naudas kopienas radītā valūta principā jābūvē uz līguma un federatīvas sabiedrības struktūras pamata. Līguma saturs nevar spiestā kārtā izrietēt no kādas zinātniskas teorijas, tas ir līgumā iesaistīto dalībnieku lieta. Pēc šī principa var uzbūvēt visu saimnieciskās dzīves pārvaldi.

Nauda ir svarīgs faktors saimniecībā, bet ne tās pamats. Tikai ar izmaiņām naudas sistēmā vien nevarētu sakārtot saimniecību. Saimnieciskā dzīve sastāv no ražošanas, tirgus un patēriņa. Tādēļ nākamās nodaļas ir nepieciešamas ne tikai kā papildinājums, bet arī kā pamats naudas procesu izpratnei.

Rudolf Isler "Nachhaltigkeit?!"

¹⁹ *Cristopher Houghton Budd: Finance at the Treshold* (Finanses pie sliekšņa). Autors ir finanšu saimniecības eksperts un savā grāmatā balstās uz faktiem. Šie fakti rāda, ka finanšu saimniecība, kāda tā ir šodien, nākotnē vairs nevar pastāvēt. Tā stāv uz bezdibeņa malas, pie sliekšņa. Tikai pilnīgi cits saimniekošanas veids var vest cilvēci viņpus sliekšņa nākotnē. Tas prasa naudas procesu izpētīt precīzāk nekā līdz šim, un bez aizspriedumiem. Autors norāda – tie, kuri uzņemsies veikt šo darbu, nevarēs iztikt bez Rūdolfā Šteintera domām un norādēm naudas teorijas jautājumos. *Houghton Budd*, gan citā ceļā, nonāk pie secinājumiem, kuri lielā mērā saskan ar šajā grāmatā izklāstītajiem.